

LANDSBYSKOLENS TILBLIVELSE

I SORØ AMT

Af

P. Severinsen.

Vi har lige faaet en ny Folkeskolelov af 1937. Men som bekendt er den kun et Forsøg paa videre at udbygge en Folkeskole, som har en ærværdig Alder i vort Land og en Historie, som er Ære værd. Med vor Lyst til at holde Jubilæum er der Grund til at fremdrage Begyndelsen til denne betydningsfulde Institution. I disse Aar er det just 200 Aar siden man syslede med Forberedelsen dertil, saa at den afgørende Lov endelig kunde komme, Skoleloven af 1739.

I en fattig Krisetid blev der begyndt med Midler, som for os synes ufattelig smaa. Men Udviklingen har vist, at den beskedne Indretning var „gjort til at vokse i“.

Begyndelsen er en Skrivelse fra 1734, et indsendt Forslag til Kongen. Ikke blot findes dette betydningsfulde Dokument ikke i Danmark. Det ligger i det grevelige stolbergske Arkiv i Wernigerode. Men vi har ikke engang en fuldstændig Afskrift her i Landet, kun nogle Notitser derefter, som nuværende

Missionær i Madras Knud Heiberg har taget i sin Tid paa en Studierejse som theologisk Kandidat.

Forfatteren er *Johannes Bartholomæus Bluhme*, der Aaret før var blevet Kongens Præst, men ikke med Titel af Confessionarius, da Kong Christian den Sjette ikke vilde have en saadan. Denne Mand, der altsaa egentlig maa betegnes som den danske Folkeskoles Fader, var født i Tønder, hvor Faderen var Rektor ved Latinskolen. Han studerede først i Rostock, derefter i København, hvor han blev Kandidat. 1707—1728 var han Landsbypræst i Borne i Angel. Derefter blev han Præst i Rendsborg. Men her kom Frederik den Fjerde til at høre ham, og det førte til, at han allerede 1728 blev tysk Hofprædikant. 1730 døde Kongen, og da Efterfølgeren Christian den Sjette 1733 afskedigede Confessionarius Johan Frauen, fik Bluhme Embedet uden Titlen og kom til at høre til Kongens fortrolige Raadgivere.

I Skrivelsen, [som er affattet paa Tysk, betegnes Skoler som „de dyrebareste Midler til at befordre den sande Erkendelse af guddommelige Ting og til at gøre Ungdommen velegnet til Udøvelse af de kristelige Pligter“. Den højsalige Konge har vel gjort meget, men mange Steder er Uvidenheden stor. Og naar Troens Grund ej er fattet i Ungdommen, saa kan de ikke synge, ikke læse i Skriften og ikke forstaa Prædiken. Der opstaar et vildt og blindt Væsen, som er den lige Vej til den evige Fordømmelse. Der maa flere Skoler til. Degnene skal tilholdes at undervise. Det vil ikke være umuligt paa denne Maade at gøre Mørkets Rige Afbræk og at rive mangan Sjæl ud af den evige Fortabelses Fare, hvori den øjensynlig bliver styrtet ved Uvidenhed og

Blindhed. Da vil engang for Guds Trone hans kongelige Majestæt blive takket af disse Børn, som ved hans høje Forsorg og allernaadigste Foranstaltning er blevet ført til deres Frelses levende Erkendelse.

Kongen har sendt dette „Projekt“ til sine Konsulenter Baron Söhlenthal og Grev Stolberg.

Baron *Georg Wilhelm v. Söhlenthal* var paa dette Tidspunkt Hofmester for Kronprinsen. Han var stærkt knyttet til Brødremenigheden. Hans Erklæring viser, at han ser kritisk paa Universitetets daværende aandelige Holdning.

Den højeste Nødvendighed og herlige Nytte af gode Skoler kan ej noksom beskrives. Er Grund ej lagt, er Prædiken forgæves. Bluhmes Forslag ere gode. Herren lade kun sit Lys først ret opgaa ved det herværende Universitet, for at der ikke skal mangle paa gode Skolemestere, thi hvem der ikke selv har været i den Helligaands Skole, kan heller ikke bibringe andre noget Levende men kun Bogstaverne.

Grev *Christian Ernst* var regerende Greve i *Stolberg-Wernigerode* og Fætter til Kongen. Siden sidste Efteraar havde der udviklet sig et fast Tillidsforhold mellem de to, og i nogle Aar søgte Christian den Sjette stadig sin Fætters Raad. Her gaar det ud paa: Denne Forestilling bedømmer Söhlenthal godt, og det maa ogsaa af enhver, der hjertelig ønsker Guds Kirkes Forbedring, højliggen approberes.

Bluhmes Forslag havde altsaa Tilslutning. Resultatet kom til at foreligge 25. Februar 1735 i Form af en kongelig Skrivelse til Stiftsbefalingsmændene og Biskopperne i Danmark om at indberette, hvilke Skoler, der allerede fandtes, hvor mange der manglede, og hvor disse bedst kunde etableres. „Og haver

I derhos Eders allerunderdanigste Forslag at indsende, paa hvad Maade I formene, at de til saadanne Skolers Indrettelse, deres Vedligeholdelse, Skolemesternes Salarium og deslige, behøvende Bekostninger bedst kunne udfindes“.

Dette gav Travlhed i hele Landet, thi Stiftsøvrighederne sendte naturligvis Spørgsmaalene videre til Provsterne, og Provsterne lod det gaa videre til Præsterne med Anmodning om Indberetning og Forslag.

Ældre Skoleforsøg.

Der fandtes allerede noget af et Folkeskolevæsen. Ved Reformationen stilledes der i Kirkeordinantsen af 1537 visse Krav om Kristendomskundskab som Betingelse for Adgang til Altergang. For at denne kunde opnaas af det menige Folk, skulde Præsterne hver Søndag efter Prædiken en halv Time undervise deri. Og Degnene, der tidligere kun havde været Kirkebetjente og Sangere, fik Paalæg om at lære Ungdommen Kristendomskundskab, dels i Kirken, dels paa Omgang i Byerne i en eller anden Gaard.

Men det følte stadig, at man ikke naaede noget tilfredsstillende med disse Midler. Derfor lagdes der stadig fra kirkelig Side Planer om noget bedre. 1631 gjorde Biskopperne Forarbejder til et Supplement til Ordinantsen. Biskop Christen Hansen af Aalborg foreslog da, at det blev paabudt Bønderne at holde en Skolemester og et lidet Skolehus i de store Landsbyer, hvor Ungdommen kunde undervises. Der kom ingen Lovbestemmelse ud af dette. Men Tanken var der. I Gejstlighedens Privilegier af 1661 siges

det, at det skal gennemføres, at Degnene paa Landet faar Degneboliger udvist, „saaledes at de derudi kan holde Skole til Ungdommens Undervisning og Lære“. Det gik sejt og smaat med denne Fremskaffen af Degneboliger, saa der maatte nye Trusler til overfor Kirkepatronerne. Hvor der ikke var Bolig, maatte Degnen leje sig ind eller fæste en Fæstegaard. Men mange Steder var dog Forholdet i Orden. Befolkningen lavede da gerne Overenskomst med Degnen om nogen Børneundervisning i Kristendom og Læsning og Skrivning. Degnene fastholdt med Rette, at det ikke var deres Embedspligt men en Ekstrabestilling, som de derfor fik et Ekstrahonorar for, gerne en ugentlig Betaling for hvert Barn. Dog havde ikke alle Degne Evne eller Vilje, og der fandtes kun een Degn i et Pastorat. Beboerne i Annexet lejede da en Skoleholder. Det var et ungt Menneske med en Smule boglig Færdighed, der var at faa for en billig Penge. Eller en skrøbelig Mand, der ikke „duede til andet“. Eventuelt en Haandværker, der havde sin Bestilling om Sommeren, og derfor tog en lille Ekstraindtægt om Vinteren.

Det var smaat, og kun de interesserede Forældres Børn kom med. Men selvfølgelig betød det alligevel en hel Del i Folkets Oplysningstilstand.

Der var ogsaa formaaende Folk, som forsøgte at faa dette Undervisningsvæsen paa en fastere Fod. Da man kun havde dette meget tarvelige for Øje, skulde der jo ikke store Midler til for at „stifte“ en Skole. Det er ogsaa Smaapenge, hvormed man tænker sig at kunne stifte et Skolevæsen paa Pladsen for alle kommende Tider.

Fire stiftede Skoler.

Den ældste af saadanne Stiftelser i vort Omraade fremkom i Slaglille og skyldtes Provst *Christian Laurenberg*, en Søn af den fra Tyskland indkaldte Professor i Sorø Hans Laurenberg (1570—1658, bekendt som Korttegner, Mathematiker og Digter), Christian Laurenberg var fra 1663 Præst i Slaglille og i en Aarrække Alsted Herreds Provst. Den 20. Sept. 1692 har han udstedt et Gavebrev „af kristelig Om-sorg for Ungdommens Undervisning her i Menig-heden“.

Han giver et Hus paa Slaglille Gade „af 6 Væggerum, med Skorsten, Bagerovn, tilliggende Have etc.“ Det skal Skolemesteren bebo frit imod Vedligeholdelse. Endvidere skal han nyde det som Degnen plejer at give Klokkeren, og for Sejerværket at stille skal han have, hvad Patronen eller Sognefolkene hannem godvilligen giver. Saa haver og Slaglille Bymænd bevilget, at han maa have fri Græsgang paa Fælleden til en Ko, 4 Faar, 4 Svin og 4 Gæs. Og nu tilføjer Laurenberg, at af Præstegaardens Indløsningssum skal efter hans Død tilbageholdes 100 Rigsdaler, som Eftermanden skal forrente med 5 Rigsdaler. [Der staar 6 i Hofm. Fund. VII., 602, men det maa være fejl]. Deraf skal Præsten udbetale de 4 til Skolemesteren, een i hvert Kvartal; „paa det han med større Lyst, Flid og Troskab sit Embede til Guds Ære og mange fattige Børns timelige og evige Velfærd kunde forrette“. „Derimod skal Skolemesteren med Flid og Troskab lære Ungdommen Catechismuin med dens Forklaring, saa og en Del af Davids Psalmer med andre Bønner, item at læse i Bøger, skrive og regne, holde dem til Gudsfrygt, Tugt og Skikkelighed, føre dem hver Søndag og anden Prædikedag med sig i Kirken, og uden videre Løn og Betaling lære og undervise 4 fattige Børn, hvilke Sognepræsten dertil beskikker.“ Den resterende i Rdl. af Renten skal anvendes til Papir og Bøger til de fattige Børn.

Det ser ud til, at han straks har sat det i Værk, men i al Fald døde han 1695, og derefter maa Be-

stemmelsen være virkliggjort. Der forudsættes altsaa, at Befolkningen efter Skik betaler nogle Skolepenge. Skolen begynder til Mikkelsdag.

Den næste Skolestiftelse i det nuværende Sorø Amt var i Herlufsholms Sogn i *Vridsløse* hinsides Aaen, hvortil Vridsløse, Holsted og Øverup Bønders Børn skulde søge. Den var indrettet i Aaret 1699 af Skoleherren paa Herlufsholm Baron *Frederik Trolle* til Brahetrolleborg (død 1700) saaledes, at der i Herlufsholms Gods var indsat en Kapital paa 500 Rigsdaler. Renten deraf skulde vedligeholde Skolen og lønne Skoleholderen. En Tid fik han 20 Rigsdaler, men 1735 var det sunket ned til 20 Sletdaler samt lidt Brændeved.

Den tredje Skolestiftelse er i *Magleby*. Borrebys Ejer Claus Daae til Ravnstrup stiftede 1624 et Legat paa ialt 30 Rigsdaler aarlig til 15 Fattige i Magleby Sogn. Kapitalen skulde staa i Borreby. Godset blev 1681 købt af den skaanske Godsejer Ove Ramel, der døde 1685. Da han gik til Danmark, blev hans skaanske Godser konfiskeret af den svenske Regering, saa han sad haardt i det. Følgen var, at fra Mortensdag 1682 til Mortensdag 1706 kunde han og hans Enke ikke udrede Legatpengene til de Fattige. Imidlertid fik Enken *Mette Rosenkrantz* (1646—1730) en dansk Statspension paa 500 Daler. Hun bragte da ved et Fundatsbrev af Mortensdag 1706 Legatet paa Fode paany.

Af de ikke uddelte Legatpenge lod hun bygge *et Skolehus* paa 8 Fag af nyt Egetømmer og Mursten, med Borde og Bænke, Seng og Jernkakkellovn. Til Rest blev 1068 Rdl., der skal staa i Borreby og give en Rente paa 53 Rdl. 2 Mk. 6 Skill. $\frac{4}{5}$ Penning, „eller i slet Mønt 80 Sletdaler 6 Skill. $\frac{4}{5}$ Penning“. Heraf skal

Skolemesteren have til Løn aarlig 20 Sletdlr., til Kost 40 Sletdlr., til Ildebrand 10 Sletdlr. Skoleholderen beskikkes af Borrebys Ejer. Han skal „undervise med Troskab og Flittighed 12 af de fattigste og skikkeligste Børn her i Sognet og lære dem at læse og skrive med anden Gudfrygtigheds Øvelse udi deres Børnelærdom og Kristendom“. „Hvis og nogen af Bønderne, som det formaar, ville sætte deres Børn i Skolen og selv betale for dem, skal det og være dem tilladt, dog at de Fattige derover ingenlunde forømmes“. (Hofm. Fund. VIII., 43).

Det fjerde Forsøg gjaldt *Benløse* og *Ringsted Landsogn*. Mag. *Christen Blichfeldt* var fra 1663 Præst i Ringsted i 54 Aar og fra 1687 Provst i Ringsted Herred. Da han 1712 gjorde Testamente, efterlignede han sin afdøde jævnalderende Kollega i Slaglille. Blandt mange andre Poster er der til tvende danske Skolers Opbyggelse og Indrettelse, den ene i *Benløse* og den anden i *Tolstrup*, hensat 633 Rdlr. 2 Mk. saaledes at Renten af 300 Rdlr. skal gaa til Løn for Skoleholderen i Tolstrup, af 200 Rdlr. til Skoleholderen i Benløse, de øvrige 133 Rdlr. 2 Mk. skulde bruges til at bygge Skolehuse for.

Provst Blichfeldt døde 1717, og 1719 afleverede Boet Pengene. Men man kunde ikke bygge for saa lidt. 1725 var Kapitalen vokset til 852 Rdlr. Da traadte den nye Ejer af Ringstedkloster, Amsforvalter *Jørgen Langfeldt*, til og overtog Kapitalen „med Løfte og Forsikring, at jeg vil give Grund og Bygning til bemeldte tvende Skolehuse, altsammen taget af mit eget, den ene i *Benløse* By, den anden i *Havbyrd* i Ringsted Sogn“, samt at betale Skoleholderne den bestemte Rente, der nu til Benløse skal være af 352 Rdlr. Skoleholderen i Benløse forventes fillige at blive Sognedegn i Benløse. Til Sikkerhed sætter han Gilsager Mark i Pant. Dette Forpligtelsesbrev af 11. Juni 1725 fik kongelig Confirmation 21. Juni 1726 (Hofm. Fund. VII., 513, 516), saa at da det gik galt med Langfeldt 1731 og Krigshospitalskassen maatte overtage Godset, er vel denne Kapital blevet reddet. Endnu 1739 var det ikke blevet til noget med en Skole i Havbyrd. Derimod

Landsbyskolens Tilblivelse.

11

kom Skolen i *Benløse* i Gang. Der er en Skoleholder Stephan Bruun, som tillige er Degn og som i aarlig Løn for Skolehold faar 17 Rdlr. 3 Mk. 12 Sk. Der er lejet 2 Jernkakkelovne til Skolehuset for 1 Rdlr. 5 Mk. aarlig. Men 1738 har man faaet købt en ny Kakkelovn i Næstved til Skolestuen. „Saadan Kakkelovns Indkøb er af salig Hr. Biskop Worm den 18. December 1732 for godt befundet, og ophører saaledes Leje efterdags af den Kakkelovn. Vil Skoleholderen og Degnen herefter have en Jernovn i sit Sovekammer, synes billigt, at han selv betaler Leje eller sig een tilkøber“. (Bispeark., indkomne Sager fra Ringsted Herred).

Ryttergods-Skolerne.

Længere var man ikke naaet i det nuværende Sorø Amt, før der forelaa et større og mere manende Fremstød, idet Kongen selv *Frederik den Fjerde* oprettede de bekendte Skoler, hvor Kronen var Godsejer, de saakaldte Ryttergodser.

Egentlig var det ikke Kongen selv, der begyndte, men derimod hans to fromme Søskende Prinsesse *Sophie Hedevig* (1677—1735) og Prins *Carl* (1680—1729). De var tidlig paavirkede af Pietismen. Og denne kirkelige Retning har den historiske Ære at have gjort Spørgsmaalet om Undervisning af Almuebørn brændende paa en saadan Maade, at det ikke kunde falde hen igen. Det store Eksempel fandtes i Pietismens Hovedstad *Halle*, hvor *August Herman Francke* 1695 begyndte sin Fattigskole, foruden alle de andre Anstalter, som voksede op omkring ham.

I København har vi fra 1702 en lignende Begyndelse, idet Præsten ved Helligaandskirken *Franckes Thestrup* da paa Franckes Maner fik oprettet en Friskole i Sognet ved frivillige Bidrag. Det efterlignedes i de andre Sogne. Blandt dem, der gjorde

et Arbejde herfor, var *Christen Worm*, der 1701 blev Sognepræst ved Nikolaj Kirke, 1707 ved Frue Kirke, og 1706 fik Nikolaj Sogns danske Skole, 1707 Frue Sogns paa Benene. Disse stiftede Skoler er endnu til i Form af „de forenede Kirkeskoler i København“.

Ogsaa i Lovgivningen viser Skolerne sig paany. Der kom under 24. Sept. 1708 en Forordning „om Betlerne i Danmark“, hvorfra vort Fattigvæsens Organisation stammer. Skoletanken dæmrer i et Par sært løseligt indføjede Paragrafer om Undervisning og Katekisation. § 20 lyder:

Hvor der ikke er Skoler i Sognet, skal de indrettes ved Degnene eller andre bekvemme Mænd, hvilke uden Betaling skal informere de fattige Børn. De Bøger, som behøves, skaffer Præsten af de Fattiges Kasse.

Det blev dog en død Lovparagraf. Saa let gaar det ikke at skabe et Skolevæsen.

Dog blev der gjort et betydningsfuldt Forsøg paa at faa en Skolelovgivning ud af denne Paragraf. Det var i Aarhus Stift, hvor baade Biskoppen *Johannes Oksen* og Stiftsbefalingsmanden *Chr. Ludvig Plessen*, var varmt interesserede. Ved Efteraarslandemodet i Aarhus 1716 blev det paalagt Provsterne at forhandle med Præsterne og faa Oplysning om Forholdene samt Forslag om, hvad der kunde gøres. Paa Grundlag heraf udarbejdedes der et helt Forslag, som meget ligner det, som endelig lavedes en Snes Aar senere. Det indsendtes 1717 og blev velvilligt modtaget i Cancelliet men blev foreløbig henlagt, fordi Rentekammeret var finansielt betænkeligt.

Imidlertid havde de to kongelige Søkende forsynet deres Godser med Skoler. En betydningsfuld

Hjælper havde de i deres Overkammerherre *Carl Adolf Plessen*, en Broder til den nævnte Stiftsbefalingsmand i Aarhus. Prinsesse *Sophie Hedevig* kom først med Skoler paa Dronninglund Gods, hvis Fundatser hun underskrev paa sin Fødselsdag 28. Aug. 1719. 1721 tilføjede hun Skoler paa Frederiksdals og Dronninggaards Godser. Samtidig indrettede Prins *Carl* Skoler paa Vemmetofte og Højstrup Godser, men han tøvede noget med Fundatsen, der først underskrevs 1722, da man vilde gøre Erfaringer forinden.

Da havde hans kongelige Broder faaet taget Bestemmelse om sine Skoler ved Forordningen af 28. Marts 1721 om *Skolerne paa Rytterdistrikterne*.

Dette Foretagende paa de kongelige Godser er saa ofte omtalt, at Læserne vel kender det. Frederik den Fjerde havde 1717 og 1718 gennemført en Ordning af saakaldte Rytterdistrikter paa de kongelige Godser, hvorved disse blev Grundlag for en fast Hær. Der grupperedes nogenlunde lige store Mængder af Bøndergods om Centrer, som vedkommende Gods benævnes efter. Paa Sjælland var der seks Ryttergodser: København, Frederiksborg, Kronborg, Tryggevælde, Vordingborg og Antvorskov.

Over disse Distrikter blev der udarbejdet udførlige og omhyggelige Jordebøger. De to Mænd, der havde dette Arbejde i de tre nordsjællandske Distrikter, kom til at give Stødet til Skolers Oprettelse for Kongens Bønder. Det var Justitsraad *Christian Carl Bircherod* og Kancelliraad *Ole Pedersen*. De henstillede i Juli 1720 til Kongen, „om ikke nogle visse Skoler maatte allernaadigst indrettes udi disse tre Distrikter“. Muligvis har de faaet nogen Til-

skyndelse af Slotspræsten paa Frederiksborg, *Peder Hersleb*, den senere Biskop, der havde faaet Kongen til at oprette en Skole i Herløv. Til Skolehus foreslog de at tage et Gadehus. Hver Skoleholder burde lønnes med 20 Slettedaler aarlig af Regimentskassen samt noget Tillæg af Sogdenes Indbyggere i Henhold til Fattigforordningen af 1708. Kongen approberede Forslaget allerede 12. August 1720. Under 19. August kom der en Memorial til Kongen fra de sydsjællandske Distrikter fra Krigsraad *Rennemand* og Amtsforvalter *Urban Bruun* med lignende Forslag om Skoler. I Antvorskov Distrikt, som interesserer os, foresloges der 21 Skoler. Dette bifaldt Kongen under 30. August. Men nu skulde der Forslag frem om den endelige Ordning. Biskop *Christen Worm* tog sig varmt af Sagen og arbejdede meget hurtigt. Han gjorde opmærksom paa, at den ansatte Løn var alt for ringe. Skoleholderen burde i det mindste have 4 Mark om Ugen, saaledes som en Rytter havde. Det vilde være ca. 34 Rigsdaler aarlig. Desuden burde Skoleholderen have fri Græsning til nogle Høveder samt noget Brændsel. Endelig maatte der skaffes Penge til Skolehusenes Istandsættelse og Vedligeholdelse, og der maatte noget Inventar til. Hertil regner Biskoppen en Jernbilæggerovn, Borde, Bænke, en Tavle, nogle Bøger samt et Sengested for Skoleholderen. Et Overskud fra Kongens Kirker mentes at kunne dække Inventarudgifterne. Selv tilbød han at forære Skolerne paa Sjælland 1800 ABCer og 1800 Haandbøger, alle indbundne.

Der arbejdedes raskt, og i Februar 1721 gik det i Orden. Rentekammeret var flottere end de andre

Autoriteter. Det vilde ikke have brugt alle mulige ubrugelige gamle Huse. Der skulde bygges nye Huse af Grundmur efter en bestemt Tegning. De skulde være 21 Alen lange, 12 Alen brede, $4\frac{1}{2}$ Alen høje til Bjælkerne. Lejligheden bestod af Skolestue, 2 Beboelsværelser, Køkken og Spisekammer, alt med Teglstensgulv. Desuden Kostald og Faaresti i Enden af Huset. Teglstenstag. Over alle Døre stod der Vers, og over Indgangsdøren i en Stentavle et Vers af Frederik Rostgaard, hvori Kongen taler:

Halvtredsindstve Aar, Gud, har du mig opholdet,
 at Sygdom, Krig og Pest mig intet ondt har voldet.
 Thi yder jeg min Tak og breder ud dit Navn
 og bygger Skoler op de Fattige til Gavn.
 Gud, lad i dette Værk din Naades Fylde kende;
 lad denne min Fundats bestaa til Verdens Ende.
 Lad altid paa min Stol een findes af min Æt,
 som mener dig, min Gud, og disse Skoler ref.

Bygningerne var dengang et stort Fremskridt og betragtedes længe som Mønster. De kostede fra 550 til 600 Rigsdaler for hver. En Del af dem staar endnu.

Lønnen blev ikke saa god, som Biskoppen havde foreslaaet: 24 Rigsdaler aarlig, 3 Læs Brænde af Kongens Skove, 1 Lispund Hø og 1 Lispund Halm af hver Tønde Hartkorn, 1 Læs Tørv af hver 20 Tønder Hartkorn, samt Græsning paa Fælleden til 2 Køer og 6 Faar. Desuden skulde Husmænd, der jo var jordløse, gøre ham 2 Dages Arbejde om Aaret eller betale ham 4 Skilling, hvis de havde Børn i Skole. Der maatte ikke tages Skolepenge, men der skulde ydes 2 Skilling om Ugen til Skrivematerialier for Børn, der lærte at skrive.

Til Skoleholdere skulde man se at finde egnede Mænd, der under Præstens Vejledning efterhaanden kunde dygtiggøres. Der var Uenighed om, hvorvidt man skulde ønske Studenter til Bestillingen.

Den 28. Marts udfærdigedes kongelige Instrukser for Amtmand, Præst og Skoleholder i denne Sag. Den udførlige *Instrux for Skoleholderen* er forfattet af *Christen Worm*, der siden 1711 var blevet Sjællands Biskop, og giver Anvisning paa, hvordan Lærer og Børn skal forholde sig i alle Maader. Den kom siden til at gælde for alt Landsbyskolevæsen indtil 1814, — eller her paa Sjælland til 1806.

De vort Amt vedkommende Skoler er dem i Antvorskov Rytterdistrikt. De var følgende: *Vedbysønder, Sorterup, Nordrup, Sønderup, Store Valby, Kirkestillinge, Næsby, Holmstrup, Slotsbjergby, Vemmelev, Lundforlund, Faardrup, Skørpinge, Flakkebjerg, Gimlinge, Hyllested, Tjustrup, Sørby-magle, Haldagermagle, Haldagerlille.*

Tillige gik Trykgevælde Rytterdistrikt noget ind i Ringsted Herred, saa at der blev bygget Rytterskoler i *Terslev, Haslev og Frerslev.*

Det varede til 1727 med at blive færdig med alle Bygningerne. I Thøger Jensens smukke Bog Kong Frederik den Fjerdes Skoler (Aarhus 1921) finder man Enkelthederne om hele Sagen, Meddelelse om alle Bygningernes senere Skæbne og Billeder af mange af dem.

Carl Plessens Skoler.

Idet Kongen som Godsejer gjorde det saaledes for sine Bønder, var det Meningen, at han derved

Landsbyskolens Tilblivelse.

17

gav et *Eksempel for andre Godsejere*. Der var deri en Opfordring til Landets øvrige Godsejere om at gøre ligesaa.

Carl Plessen.

Foreløbig var det kun faa af dem, der foretog sig noget, men der var dog en Del, især af de store, der stiftede Skoler. Her i Amtet var det Mænd, der paa anden Maade stod de første Skoleforanstaltninger nær.

Dette gælder tidligst *Carl Plessen*, der som Ejer

af Førslev, Harrested, Gunderslevholm, Saltø, Kastrup, Fuglebjerg og Fodby Gaarde var Herre over en meget stor Del af Flakkebjerg Herrederne. Denne Carl Adolf Plessen (1678—1758) var en interessant og dygtig Mand. Hans Fader Christian Sigfred Plessen var en indvandret Tysker, som 1692 blev Præsident for Rentekammeret, d. v. s. Finansminister, og næsten gjorde Mirakler med Danmarks fortvivlede Finansvæsen, idet Skattetrykket lettedes, Gæld betaltes og en Tønde Hartkorn i Løbet af faa Aar blev næsten fire Gange saa meget værd. En Del af denne Dygtighed var gaaet over paa Sønnen, der tidlig blev knyttet til Prins Carl og Prinsesse Sophie Hedevig og hjalp dem med deres Sager. Frederik den Fjerde, der ikke kunde lide Plessen, var klar over dennes Dygtighed. „Der kommer Prins Plessen og min Broder Carl“, sagde han engang. Med de kongelige Søskende delte han Forbitrelsen mod Dronning Anna Sofie [Reventlow], og derfor holdt han sig fjernt fra Kongehoffet. Kongen forstod, at han vilde komme til at betyde noget siden hen, og der er noget gribende i Optrinet 11: Oktober 1730, da den døende Konge lod ham kalde til sin Seng, hængte Elefantordenens Baand om hans Hals og bad ham værne Dronningen. Hans Uvilje mod denne Dame forandredes dog ikke. Men han fik straks en stor Stilling i Konseillet, og det var som om den nye Konge slet ikke kunde undvære ham. Det gik dog ikke ret længe. Plessen var selvstændig og selvfølende, ogsaa opfarende og pirrelig. Men Christian den Sjette vilde selv have al Afgørelse. Plessen var from af pietistisk Farve. Han stod saaledes Grev Zinzendorf nær i personligt Venskab. Men

han var det paa en meget selvstændig og sund Maade, hvorfor han ogsaa kom paa Kant med Kongens mægtige Svigermoder, den intrigante Markgrevinde af Baireuth. 1733 vilde han ikke mere og tog sin Afsked. Kongen blev vred og nægtede ham Pension, og det blev aldrig godt igen. Men i Administrationen af sine Godser og af Vemmetofte Stiftelse, i sine videnskabelige Interesser, i Stillingen som Præsident i det asiatiske Kompagni og det vestindisk-guineiske Kompagni havde han rigelig Beskæftigelse. Paa en Tavle i Fuglebjerg Kirke har han i Vers givet et smukt Udtryk for en Kirkepatrons Forpligtelser.

Denne interessante Mand kom til at give et betydningsfuldt Bidrag til Amtets Skolevæsen. Det er i den Tid da han stod Kongen og Dronningen fjernt og han har ogsaa mere efterlignet de kongelige Søskende med de 16 Skoler, han oprettede paa sine Godser. Det skete i Aarene 1724 og 1726 ved meget udførlige Fundatser, der ogsaa viser ham som den nøjagtige Administrator.

Vi anfører som Prøve noget af Fundatsen for Fuglebjerg Skole, dateret Vemmetofte 19. Oktober 1724. Den begynder med en Begrundelse i, at saasom det er det evige Liv at kende den eneste sande Gud og den, han udsendte, Jesum Christum, det og ligger paa Enhvers Ansvar og Samvittighed, som Gud dertil Evne og Vilkaar har betroet, for Ungdommens Undervisning i den sande Guds frygt og Dyrkelse at sørge, saa har han ladet oprette en ny Skole og bygget et nyt Skolehus i Fuglebjerg.

„Huset bestaar af 7 Fag i Længden og 5 Fag i Bredden, Bindingsværk og Straatag, det udvendige af Eg og det indvendige af Fyrretømmer, med behørig Skorsten. Skolen staar paa en øde

Husplads, som ligger til Fuglebjerggaard og hører til Herskabet, hvilken er uden nogens Fornærmelse og Paaanke. Bygge- og Havepladsen er bestaaende i Længden 35 Al. og i Bredden 17 Al. Til Indgangen i dette Hus ere tvende Halvdøre med 4 Hængsler, Haspe og Kroge. Til den højre Side af Huset er en Dør med tvende Hængsler, Laas og Nøgle til. Skolestuen bestaaende af 3 Fag, derudi 4 Vindves-Karme med 8 Vindver, alle med behørig Hængsler og Kroge, Gulvet af Leer, Loftet med Brædder. Udi Skolestuen findes tvende lange Fyrre-Borde paa Pæle og 4 Bænke af Fyrrebrædder, og til Skoleholderens Stue, som er tre Fag, en Dør til den venstre Side af Indgangen med tvende Hængsler, Laas og Nøgle. I Stuen findes en Leer-Kakkelovn, en Vindveskarm med tvende Vindver og tilbehørig Beslag, Gulvet af Leer, Loftet med Brædder. En aparte Dør til Skolestuen med tvende Hængsler, Laas og Nøgel. En Dør til Køkkenet med 2 Hængsler, Haandfang og Klinkefald. I Køkkenet en Skorsten med derhos en liden Bagerovn. En Dør ud til Haven med tvende Hængsler, Haandfang og Klinkefald; et Halv-Vindve ud til Haven, en Dør til Spisekammeret med tvende Hængsler, Laas og Nøgel; et halvt Vindve til Haven med behørig Beslag; en Lem til Loftet med 2 Hængsler og en Haspe; en Stie dertil af 10 Trin. Til Skolens Inventarium og Børnenes Læsning findes en Bibel, fyrgetyve nye Testamenter med tilføjede Psalmebøger, saa og et Hundrede Katekismuser og et Hundrede ABCer, af hvilke Bøger nogle ved Skolen og nogle ved Kirken forblive.

Ved Skolehuset er saa megen Jord anvist, som til en liden Kaalhave er fornøden, efter Stedets Lejlighed. Samme Plads er forsynet med fornøden Grøft og Gærde. Husene ere Skolemesteren frigivne for al Udgift, i hvad Navn det og have kan, ej heller skal Husets eller Kaalhavens Vedligeholdelse komme Skolemesteren til nogen Last; men hvad Leer og Langhalm angaar, det bliver ved Bønderne hvert Aar repareret, og hvad stor Reparation, som paa Tømmeret og Murværk formedelst Alder og Forraadnelse eller anden ulykkelig Tilfælde kunde foraarsages, bliver paa min Bekostning igen sat istand.“

Skolemesteren skal holde Skole baade Sommer og Vinter. Han skal tilholde Børnene at vænnes til Gudfrygts idelige Øvelse og begynde og ende Læs-

ningen med Bøn og Sang, „til hvilken Ende han skal lære Børnene at bede og ret at kende Gud af de Egenskaber, han i sit hellige Ord har aabenbaret, saa og at vide og forstaa deres Katekismum og endelig at kunne læse perfekt i Bibelen. Skolemesteren skal omgaas Børnene og traktere dem lempelig, fornøftig og med Kærlighed“. Hvis Forældre er genstridige med Skoleforsømmelse, vil Herskabet straffe. Løn 30 Rigsdaler aarlig, til Lys og Ildebrandspenge 10 Rigsdaler. Han maa ikke forlange Betaling for Børnene, men hvad nogen af kristelig Kærlighed vil give, maa han tage imod.

Paa denne Maade stiftede Plessen Skoler i *Skelby, Træløse, Førslev, Arløse, Fuglebjerg, Holløse, Regnstrup, Vallensved, Saltø, Fodby, Bistrup, Karrebæk, Karrebækstorp, Hyllinge, Menstrup* og *Gunderslev*. Senere overtog han de to kongelige Skoler i *Tjustrup* og *Haldagerlille*.

Det Hus i Fuglebjerg, som foran er skildret med Fundatsens Ord, er utvivlsomt det samme, som Erik Bøgh 118 Aar efter har givet en humoristisk fortvivlet Beskrivelse af: Af Ler og Pindeværk Muren er bygget, Taget er kendelig pukkelrygget, Skorstenen bøjer sig mildt deltagende; Den gør mig vist en Visit en af Dagene; Bjælkerne gnider mig Haaret af Ho'det, Bræddeloftet er skjoldet og sodet, Ovnens ryger, men Enken derinde forsikrer: Det er kun med visse Vinde. (Erik Bøgh: Erindringer fra mine unge Dage. 233). Imidlertid har det vel været bygget saaledes, som man da fandt Huse forsvarlige.

U. A. Holsteins Skoler.

Den anden Storgodsejer i disse Egne var Herren paa Holsteinborg Storkansler Grev *Ulrik Aldolf Holstein* (1664—1737). Hans Forhold til Kongehuset

U. A. Holstein.

var lige modsat Plessens, thi han var gift med Christine Sophie Reventlow, hvis Søster Frederik IV forelskede sig i og 1712 tog til Medhustru og 1721 gjorde til Dronning. Han var altsaa Kongens Svoger. Han havde iøvrigt været knyttet til Kongen fra dennes Barndom af, og Kongen gjorde 1700 Fuirendal til Lensbaroni for ham. Senere købte han

Trolholm, som han kaldte Holsteinborg, og som 1708 blev Lensgrevskab sammen med Fuirendal. Han var dog fra 1703 kun Amtmand i Flensborg, og det hang sammen med Kongens Forelskelse i Prinsesse Sophie Hedevids Hofdame Helene Vieregg, hvem Kongen gjorde til Grevinde af Antvorskov (død 1704). Hun hadede Holstein. Fra 1712 var Forholdet altsaa et helt andet. Dog kaldtes Holstein først til København 1718; og 1721, da Svigerinden blev Dronning, blev han Storkansler, Rigets højeste Stilling. Christian den Sjette afskedigede ham 1730, da Plessen kom til, dog under meget naadige Former. Man har ikke Lov at lade disse kongelige Forhold plette hans Minde. Alt tyder paa, at han var en god og dygtig Embedsmand i Rigets høje Stillinger.

Just i det Aar han blev Storkansler, faldt det kongelige Foretagende med Skolerne paa Ryttergodserne. Det er da rimeligt, at Storkansleren følte sig opfordret til at gøre ligesaa paa sit Grevskab. Han stiftede da Skoler, i stærk Efterligning efter de kongelige, i *Spjellerup* (Marvede Sogn), *Tornemark* og *Skafterup* (i Fuirendal Sogn), *Kvislemark*, *Ørslev*, *Venslev* og *Haarslev*.

Skolerne paa Sorø Skoles Gods.

Endnu et stort Omraade i Amtet naaede at faa Skoler inden Landsloven kom, nemlig *Sorø Skoles Gods*.

Det var Biskop *Christen Worm*, der rejste Sagen og fik Stiftamtmanden Johan Ludvig Holstein med (den senere Greve paa Ledreborg).

Begyndelsen foreligger i følgende Skrivelse fra de to:

Stormægtigste Allernaadigste Arve-Konge og Herre!

Som Sorøe Skole af sine fra Udgifterne overskydende Indkomster Tid efter anden haver samlet og fremdeles med Guds Hjælp vil samle Midler, af hvilke en Del allerede ere udsatte paa Rente, men paa dens vidtløftige Gods findes mangfoldige Børn, der ikke i deres enfoldige Børnelærdom ere saa oplyste, som sig vel burde, — saa skulle vi allernaadigst anmode Deres kongelige Majestæt om allernaadigst Tilladelse, at paa bemeldte Skoles Gods, hvor det findes belejligt, visse danske Skoler maatte indrettes samt Skole-Mestere antages, som imod at nyde en viss Løn nemlig 24 Rigsdaler aarligen kunne lære Børnene at læse inden i Bøger og at skrive men i Særdeleshed undervise dennem i den saliggørende Kundskab. Paa en Del Steder af Godset findes Huse, som til deslige Brug kunne anvendes, men hvor de ej haves, ville vel nye opbygges og dertil allernaadigst bevilges Udvisning af det fornødne Ege-Timmer i Skolens egne Skove. Vi udbede os allerunderdanigst herpaa Deres Kongelige Majestæts allernaadigste Resolution, og forblive i allerdybeste Underdanighed,

Stormægtigste Allernaadigste Arve-Konge og Herre

Deres kongelige Majestæts

Allerunderdanigste, tro, pligtskyldigste Tjenere

J. L. Holstein

C. Worm

København d. 1. Aprilis 1732.

Sagen blev forelagt Kongen i Konseillet paa Frederiksberg Slot 12. April. Kongen bifaldt Forslaget „saafremt Skolen dertil har Midler og Formue“ og med dette Forbehold udstedtes Reskript derom allerede 18. April 1732.

Dette medførte Oprettelse af Skoler i *Slaglille, Fuldbby* (Bjernede Sogn), *Alsted, Fjenneslev, Lynge, Broby, Pedersborg, Munkebjergby, Stenmagle, Gyrstinge* og *Kirke-Flinterup*.

Lærerlønnen var 24 Rigsdaler, 1 Mark af hver Mand, der havde Børn i Skole, frit Brændsel af Skolens Skove samt Græsning og Foder til 1 Ko og 4 Faar. Alle Skolebygninger var af Bindingsværk.

1736 opfordrede Kongen Stiftsøvrigheden til at indkomme med Forslag om en lignende Skole i Sorø By. Efter noget Tovtrækkeri mellem Amtmand W. von der Osten og Stiftamtmand Gersdorff blev det ordnet saaledes, at Klokkeren ved Kirken skulde være Lærer imod at faa 24 Rdl. og de Accidentser, som Lærere og Hørere havde haft ved Brylluper og Begravelser, og Skolen fik Lokale paa Klosteret. Af Forholdene indtil da, ordnede ud fra Fattigloven af 1705, faar man følgende triste Tidsbillede i Sognepræst J. Poscholans Svar 19. April 1736 paa Biskoppens Forespørgsel. Det viser tillige, at Klosteret ikke altid slap heldigt fra sine Skoleholder-Valg:

Den danske Skoleholdere her i Sorø er en gammel fattig Mand ved Navn *Christian Liebst*, af Alder 72 Aar. Hans Løn er af de Fattiges Penge aarlig 10 Slette-Daler, fordi han læser for de fattige Folkes Børn, saa og et fri laugt og lidet Hus de Fattige tilhørende som kan indbringe aarlig til Leje 7 Slette-Daler. Det er hans visse Aars-Løn, 17 Slette-Daler. Hvad Borger-Børn angaar, som betaler ham ugentlig for Læsning, da er det befunden af mig, at han har ikkun foruden de Fattiges Børn, 4, 5 à 6. De som ikkun læser, giver ham 2 Sk. om Ugen, de som baade læser og skriver, 4 Sk., som er ikkun lidet til hans Ophold. Men Aarsag, hvorfore han har saa faa Børn fra St. Michelsdag forrige Aar indtil denne Tid at læse for, er denne, at en Mand ved Navn Jens Bache, som har været Skoleholdere i Pedersborg men formedelst hans meget uskikkelige og forargelige Liv og Levnet, som han mange Gange udviste, og han efter min Formaning og hans egne Forpligtelser vilde ikke bedre sig, blev da afsat, har indsneget sig i Sorø og lokket de fleste Borger-Børn til sig, saa han har 14 ja undertiden 22, hvormed han betager den gamle sit Brød, hvil-

ket af mig er blevet andraget for Byfogeden, men det har ikke frugtet.

Bemeldte konstituerede Skoleholdere Christian Liebst er vel tillagt Bedemandstjeneste her i Sorø, naar Brylluper og Ligbegængelser skeer, men det er ikkun sjælden. De fornemteste bruger Marschalcher og gaar ham forbi, og naar noget end kan forefalde, saa maa han dele med en anden Maud, som gaar om i den Forretning paa hans Vegne, fordi han ej selv kan vel gaa, siden en Ulykke kom paa hans ene Ben, da en Carosse af Hans Kongelige Majestetes Svite, der Majesteten rejste for 2 Aar siden forbi Sorø til Norge, kørte over det og knusede det, saa at nogle og 30 til 40 løse Bene bleve deraf til hans store Smerte udtagne.

Det kan tilføjes, at 31. Januar 1744 blev Christian Liebst begravet i 2 Rigsdalers Jord paa Kirkegaarden.

Fra Overvejelser til Lov.

I Løbet af de 6 Aar 1735—40 fik nu et Landsby-skolevæsen fast Form, saa at Iværksættelsen gennemførtes 1741.

Nu vil vi først se, hvordan denne Udvikling forløb inde i de ledende Kredse. Derefter vil vi se, hvordan alt dette saa ud herude i de 5 Herreder, hvoraf nu Sorø Amt bestaar, fra de famlende Forslag til den endelige Ordning.

Det kongelige Reskript af 25. Februar 1735 paa- lagde, „saasom Vi til Guds Æres Befordring allernaadigst gerne seer, at der paa Landet Skoler indrettes paa de Steder, hvor de mangle og behøves“, at Stiftsøvrighederne skulde indberette: 1. Hvor mange Skoler der allerede findes i Stiftet? 2. Af hvilke Proprietærer (Godsejere) de er indrettede? 3. Paa hvor mange Steder der endnu behøves Skoler? 4. Hvor de bekvemmeligst kunne etableres? 5. Hvor-

dan de nødvendige Bekostninger „bedst kunne findes og denne Vores til et Gud saa behageligt og fornøden Værks Istandsættelse havende kristelige Intention i bedste Maade befordres?“

Stiftsøvrigheden for Sjællands Stift var Stiftamtmand *Niels Gersdorff* og Biskop *Christen Worm*.

Biskoppen har vi foran hørt om. Han var nu en Mand paa 63 Aar, men i sin fulde Kraft, og i Interesse for Landsbyskolen kunde han udmærket følges med Kongen, hvad ellers havde lidt Vanskeligheder. Men han døde 9. Oktbr. 1737, inden Skoleordningen naaede at faa endelig Form. Han efterfulgtes da af *Peder Hersleb*, som var lige saa interesseret i Sagen. Baron *Niels Gersdorff* (1688—1748) var endnu en yngre Mand, der just 1735 blev Stiftamtmand efter i en Aarrække at have været Amtmand i Husum. Han havde været Overkammerherre hos Kongen, da denne var Kronprins, og stod Kongen meget nær.

Stiftsøvrigheden har maattet begynde med at bede alle Provster om at skaffe Indberetninger og Forslag, og Provsterne har atter maattet gaa til Præsterne. I nogle Stifter har man Præsternes Indberetninger fra de enkelte Sogne i Behold, og det er et interessant Stof.

Saadanne helt lokale Udtalelser er der kun lidt af i Behold i Sjællands Stift. Det tilgængelige er i Almindelighed Provsternes Indberetninger og Overvejelser i Foraaret 1735. Deraf skal Prøver siden meddeles.

Stiftsøvrigheden maatte saa bearbejde dette Materiale og paa Grundlag deraf indsende en Betænkning til Regeringen.

Det lykkedes Stiftsøvrigheden at faa Sagerne ind saa betids, at den d. 20. Oktbr. 1735 kunde sende Re-

sultatet ind til Kancelliet. Den ledsagende Skrivelse er undertegnet af Stiftamtmand og Biskop, men Forfatteren er Biskop *Christen Worm*. Da den fører os ind i Tidens Vilkaar og Overvejelser paa dette Begynderstadium, aftrykker jeg det meste af den:

1. Til Skolehuse kunde tages et eller andet bekvemt og allerede bygt Fæstehus, som i den største Del af de Byer, hvor Skoler skal anlægges, vil forefindes. Men skulde nogle flere Fag end hvad paa saadanne Huse allerede bygt er, behøves, da vilde de tilbygges, samt Huse paa de Steder, hvor ingen bekvemme til Skoler haves, af Proprietarierne anskaffes [Derefter Regler for Bekostnings-Fordeling, hvor der er flere Proprietarier].

2. Desforuden behøves Borde og Bænke samt en Jernkakkellovn til hver Skole, naar den er i Stand. Samme vide vi ingen Udveje til, uden at den derpaa gaaende Omkostning ligeledes lignes paa Proprietarierne. Men som her i Stiftet findes en anseelig Del Gods henlagt til en eller anden pro Officio, og det maatte falde Endeel tungt, af det Gods (der ej er deres) alene at udstaa Bekostningen, saa henstilles til Deres Kongelige Majestæts allernaadigste Overvejende, om hvad En til Skolers Opbyggelse eller Istandsættelse samt Bordes, Bænkens og Kakkellovnes Anskaffelse bevisligen havde udlagt af Gods henhørende til hans Embede, hans Eftermand i Embedet deraf skulde svare ham eller hans Arvinger de tre Fjerdedele, imod at Samme eller hans Arvinger kunde nyde af hans Eftermand den halve Del og saa fremdeles, indtil den sidste i Embedet nød en Fjerdedel, da slig Udgift kunde ophøre.

3. Efterat Husene ere saaledes istandsatte og til Skoler beskikkede, agte vi billigt, at de Bønder, hvis Børn skal undervises i dem, holde samme vedlige, hvilket kan ske uden deres synderlig Arbejde og Omkostning, naar Skolerne ej ere uden klinede og med Straatage forsynede. Thi at faa dem enten grundmurede eller af Bindingsværk med Mur imellem, vilde koste mere end kunde afstedkommes, foruden at et klinet Hus holdes lettere vedlige end et grundmuret eller et af Bindingsværk.

4. Hvad Skoleholdernes Løn angaar, da kan den næppe være mindre for hver end 24 Rdl. aarligen, som vilde betales dem fire Gange om Aaret. . . Saadanne Penge vilde lignes paa Bønderne, henlagte til hver Skole, efter deres Hartkorn, saa at om hver Bonde

gav af 1 Tønde Hartkorn otte Skilling aarligen, beløb det sig af en Gaard paa 8 Tønder Hartkorn 4 Mark om Aaret, for hvilke Penge ingen paa Landet kan holde et Barn i Skole et halvt Aar endsige flere et ganske Aar igennem. Bønderne kunde og kommes til Hjælp af Husmænd og Handverksfolk paa Landet, der ofte ere i bedre Tilstand end Bonden. Møllerne burde og svare af hvad Hartkorn deres Møller ere anslagte for, 8 Skilling aarligen à Tønde. Især indstilles allerunderdanigst, om ej Kroholdere paa Landet, der enten kan være eller herefter blive privilegerede, skulde aarligen give noget tilstrækkeligt efter deres Næring og Lejlighed. Hvad saaledes gives til Skoleholderens Løn, vilde af Deres Kongl. Majestæts Amtsskriver ligesom andre Deres Kongelige Majestæts Contributioner indkræves samt til hver Skoleholderes kvartaliter leveres. Hvorved vi dog ej bør dølgge, at paa en Del Steder kom Bønderne til at svare mere end paa andre, siden der kan ligge mere Hartkorn til een Skole end en anden, og det næppe er gørligt, at til enhver af Skolerne skulde være lige meget Hartkorn, efterdi i Skovegne ere langt flere Husmænd og derfor langt flere Børn end paa Heden [Agerlandet], foruden at iblandt ere Bønderne smaaskyldende, og det er naturligt, at hvor to, tre eller flere paa een Sted bebo det Hartkorn, som En paa en anden Sted driver, der maa ventes større Ungdom end ellers. Men naar en Skoleholder haver flere at undervise, end han vel kan raade, da naas ej det Maal, som Deres Kongelige Majestæt allernaadigst og allerkristeligst sigter til. Overalt er det rart [sjældent], at saa meget Gods ligger een Skole belejligt som en anden.

5. End vilde Skoleholderne forundes fri Græsning om Sommeren til tvende Køer, eller til een Ko og sex Faar, paa den Bys Marker, hvor Skolen er. Samme Creature skulde Bønderne og føde for ham om Vinteren, saa at hver forede een Ko eller, om han havde Faar, da dem i Steden for en Ko, og det saaledes, at det gik om imellem dem, saa at naar tvende havde foret dem et Aar, tvende andre da forede dem et andet og saa fremdeles. Thi at Bønderne skulde give Hø og Halm in natura, vilde falde hel tyngeligt for dem, som der da og ved Skolerne skulde være mere Husrum til Kvæg og Foder, foruden at Skoleholderne, hvor dem Hø og Halm er tillagt, iblandt enten sælge det eller tage Penge af Bonden for det. Tilmed naar Bonden forer Skoleholderens Kvæg, beholder han Gødningen, hvilken er ham til nogen

men Skoleholderen til ingen Nytte, undtagen at han dermed gøder et Stykke af Bondens Jord og tillige saar tilhalvs med ham hvilket hvor skadeligt er, ingen Landmand kan være ubekendt.

6. End skulde Skoleholderen aarligen tillægges visse Læs enten Brændeved eller Torv, hvilke fik at anskaffes ham af de Bønder, som ligge til hans Skole men ere udenfor den By, hvor han bor. Thi som den Bys Beboere græsse og fore hans Kvæg, saa kunde de andre Byer forsyne ham med fornøden Ildebrand. . .

7. Desforuden vil fattes Bøger til de fattigste blandt Børnene, hvis Forældre ej formaa at anskaffe dem. Til deres Indkøb kunde svares af Sognets Kongetiende, otte Skilling af hver Tønde Hartkorn, som samme Tiende er anslaget for, samt fire Skilling paa samme Maade af Kirketienden. Tiendernes Ejere eller de, som enten med dem ere benaadede eller have dem pro Officio, maatte deraf svare den ene halve Del, og Fæsterne den anden, med mindre Ejeren selv lod oppebære Tienden, da han udredede den fulde Sum. End kunde til den Brug henlægges hvad paa de tre store Højtider falder i Kirkens Tavle*), hvilket ellers Proprietarierne paa de fleste Steder oppebære. Skulde flere end een Skole være i et Sogn, eller noget af et Sogn være henlagt til et andet Sogns Skole, da burde disse Indkomster deles imellem Skolerne efter Proportion.

Saaftremt Skolerne paa denne allerunderdanigst foreslagne eller andre Maader komme i Stand, skal endda Ungdommen næppe faa den nødvendige Undervisning, af Aarsag at paa mange Steder en Del Byer ere Skolerne temmelig fraliggende, hvorudover Børnene om Vinteren (da det meste maatte læres af dem), naar Dagene ere korte, Vejene onde, samt Vejrliget koldt og haardt, ej uden største Besværing kunne gaa til og fra Skolerne. Men forsømmes Vintertiden, da er der lidet Haab om Sommeren, saasom Bønderne da bruge Børnene dels til at tage deres smaa Creature Vare, dels til een og anden Gerning, foruden at, naar de selv med alle deres Tiunde ere i Marken og have adskillige Børn, da maa iblandt Een af de Halvvoxne være hjemme for at oppasse de andre, der ej

*) „Kirkens Tavle“ er, svarende til „de Fattiges Tavle“, en Indsamling under Gudstjenesten til Kirkebygningen, foretagen af Kirkeværgerne. P. Palladius, Visitatsbog, Danske Skr. V. 74.

kunne hjælpe dem selv. For at raade Bod paa saadan fast uovervindelig Vanskelighed indstilles til Deres Kongel. Majest.s aller-naadigste høje Skønsomhed, om ej den Anstalt kunde føjes, at naar Skoleholderen een Dag haver læst i den By, hvor Skolen er an-

Biskop Christen Worm.

lagt, han da næste Dag forføjer sig til den længst fraliggende By, hvor de der værende Børn kunne samles i en Bondes Hus til at oplæres af ham, og hvor han altid skulde begynde Læsningen med Sang og Bøn. Men Sognepræsterne kunde hver Søndag efter Prædikenen af Prædikestolene kundgøre Menighederne, hvad Dage Skoleholderne komme til deslige fraliggende Byer. Det sy-

nes dog rimeligere, at een Skoleholdere gaar til mange smaa Børn, end at mange smaa Børn skal gaa til hannem, foruden at naar en Mængde af deslige Ungdom følges ad for at begive dem hen til Skolen, kan man letteligen slutte, hvad de undervejs tage dem for. Finder saadant allerunderdanigst Forslag Sted, undervises hver af Bønderbørnene tre Dage om Ugen, i hvilke de kunne lære mere, end om de gik i Skole hver Dag, naar saa stor en Mængde paa en Gang møder, at Skoleholderen ej kan regere dem. Thi da sidde de kun og raabe, uden den fornødne Eftertanke, i hverandres Munde. Desforuden, ifald denne Anstalt føjes, kan en Del Skoler, anførte i vor allerunderdanigste Forklaring, spares: alle de, der ellers skulde anlægges i Liunge-Frederiksborg-Herred, den i Knardrup, Østykke Herred, og flere.

Efter Fællesunderskriften er der en Tilføjelse af Worm gaaende ud paa, at adskillige af Kongens stiftede Skoler ligger saadan, at der er Byer saa langt liggende fra Skolerne, at Børnene hverken søger eller kan søge dem. Derfor foreslaas det, at Amtmændene kunde kalde Proprietarierne eller deres Fuldmægtige for sig saavel som de kyndigste af Bønderne i hver By og udforske af dem, om Skolerne paa belejligere Steder kunde anlægges.

Iøvrigt meddeler han, at Planen er ved sidste Landemode forevist for alle Provsterne, som ikke havde noget paa den at sige.

Men man maatte til Sagen igen. Efter at den sjællandske Indberetning var kommen, udsendtes der 4. November 1735 et Paalæg til Stiftsøvrigheden om at konferere med *Amtmændene* om Sagen, til hvilken Ende disse atter skulde forhandle med Proprietærerne (Godsejerne) og nogle af de kyndigste Bønder i hvert Sogn om de belejligste Steder for Anlægget af de nye Skoler.

Da man havde alt dette samlet i Kancelliet, forelaa

der altsaa et stort Materiale fra hele Danmark. Sekretæren i Danske Kancelli Johan Ludvig Holstein (senere til Ledreborg) synes foreløbig at have ordnet med det, men saa blev der i August 1736 nedsat en kongelig *Kommission* til at bearbejde Stoffet og gøre Forslag til Lovgivning. Der var kun tre Medlemmer:

Hofpræst *Bluhme* var som før nævnt den, der havde rejst Sagen. Det var da rimeligt, at han kom med. Og han holdt standhaftig fast derved, da siden Modvinden kom.

Kongens gamle Lærer Konferentsraad *Johan Vilhelm Schrøder* (1669—1741) kom ogsaa med, — en alvorlig, tungsindig, uhyre samvittighedsfuld Mand af pietistisk Kristendomstype. Han havde for et Aars Tid siden, støttet af *Bluhme*, givet Stødet til, at Konfirmationen blev ordnet ved Forordningen 13. Januar 1736. Denne Ordning med Undervisning hos Præsten sigtede jo til det samme som det planlagte Skolevæsen. Iøvrigt tog hans legemlige og sjælelige Sygdom til i disse Aar. En af hans Venner har sagt: „Var her i denne Stad ikkun fem retfærdige, da veed jeg vist, at den gode Schrøder var een af dem; men fandtes der ikkun fem aandelig elendige og trøstesløse, da var han ogsaa visselig den ene.“

Endelig tilforordnedes Professor *Andreas Hojer* (1690—1739), *Bluhmes* Landsmand, idet han var en Præstesøn fra Karlum ved Tønder. Han var juridisk Professor, Generalprokurør, Medlem af Cancellikollegiet og Højesteret, historisk, juridisk og politisk Forfatter med en Masse andre Hverv, saa man staa aldeles forbløffet overfor Mandens utrolige Arbejdskraft. Han sled sig da ogsaa ihjel. I Skolekommissionen blev det ham, der gjorde Arbejdet.

Allerede 5. September 1736 kunde Hojer forelægge sine Kolleger en Oversigt, indrettet saaledes, at Kommissionens Resolutioner kunde skrives i Randen. Derefter arbejdede Kommissionen, og 28. December 1736 kunde den afgive *Beretning til Gehejmeraad J. L. Holstein* med Forslag. Heri findes allerede Hovedtrækkene i det, som siden skulde blive til Lov. Et Hovedpunkt heri er det, at Kommissionen maatte bestemme sig til at paalægge *Deegnene* Skolehold. Derved vilde der spares lige saa mange Skoler, som der var Degne, selv om der maatte bygges noget til Degneboligerne.

Byggeriet og Lønningerne tænkte man sig bekostet ved en Ligning. Man overvejede for og imod, hvem man skulde tage til Skoleholdere. Hojer skriver imod at tage Studenter. „Er de liderlige, forfører [de Børnene til det samme; er de duelige, benytter Præsterne dem med Tilsidesættelse af Skolen til at prædike. Desuden kan sjældent en Student vel regne og skrive. I Kongens tyske Provinser haves sjældent en Student-Degn, end sjældnere en Student-Skoleholder, og dog tror jeg, at Ungdommen lærer der paa Landet mere, end nogensteds i Danmark nu sker eller i de første 10 Aar kan ventes. Derimod er en ustuderet Skoleholder før at fornøje og tager med mindre Løn til Takke, lader sig og af Præsten og andre bedre vise tilrette end en Student, og kan endelig lettere opsiges end en Academicus.“

Kommissionen blev nu udvidet saaledes, at Oversekretæren i Kancelliet Gehejmeraad *J. L. Holstein* blev Formand. Denne Mand (1694—1763) var siden 1735 Oversekretær. 1737 blev han sat i Spidsen for det nyoprettede Kirkeinspektions-Kollegium. Hele sin

Levetid bevarede han en ualmindelig Tillid. Holberg roser ham som den, „der stedse var den samme, udi Storm og Stilhed, udi Regn og Solskin.“ Desuden tilforordnedes to theologiske Professorer: *Hans Steenbuch* (1664—1740) og *Marcus Wøldike* (1699—1750). Medens de øvrige Medlemmer hørte til Pietisterne, maa de to Professorer betegnes som orthodoxe.

En udførlig Instruks for denne „store“ Kommission udfærdigedes 18. Januar 1737. Den sendte 2. Februar 1737 en meget udførlig Skrivelse til samtlige Stiftsøvrigheder, hvori Planerne forklares og der forlanges Indberetning om, hvordan det nu kommer til at se ud i Sognene, navnlig som en Følge af at Degnene med deres Boliger gaar med ind i Beregningen, „følgeligen ej alene en stor Del om ikke de fleste af de udi Eders Excellences og Højærværdigheds allerunderdanigste Relation opførte Skoler ej behøves, men og mange af de endnu fornødne nu maa bygges paa andre end de da foreslagne Steder.“

Iøvrigt havde Kommissionen Hast: „Det ansees og endnu for gørligt samt til Hans kongelige Majestæts allernaadigste Intentions hastigste Befordring bedst, at alle Skolebygninger med Tilbehør til 1. September 1737 sættes i Stand, og *Skolehold altsaa begyndes til Mikkelsdag næstkommende.*“

Stiftsøvrigheden ekspederede straks alle Spørgsmaalene ud til Provsterne. Disse skulde sammen med Herredsfogeden eller Birkefogeden samt Præsterne, Kirkernes Patroner, de største Lodsejere og 4—6 af de forstandigste Mænd i hvert Sogn holde Raadslagning om, hvordan det nu kunde blive paa Grundlag af disse Retningslinjer. Provsterne var ret raske i Vendingen. Den 9. Februar holdes Mødet i

Vester-Flakkebjerg Herred, 18. Februar i Alsted Herred, 22. Februar i Ringsted Herred, 11. Marts i Øster-Flakkebjerg Herred og 13. Marts i Slagelse Herred.

Stiftsøvrigheden ekspederede videre, men at begynde til Mikkelsdag ansaa den for umuligt og havde endda en særlig Grund, som kan have en vis Interesse:

Endelig hvad det angaar, om det er venteligt, at Skolerne enten alle eller tildels førstkommende Mikkelsdag kan være i Stand, da skulde vi tænke, sligt maatte være gørligt, saafremt den allerhøjeste Gud ej ved megen og overmaade stor Storm havde hjemsogt Stiftet. Men nu er det i vore Tanker umuligt. Thi det usædvanlige Vejrlig haver dels omblæst mange Bøndergaarde, dels taget Overdelen af andre, saaledes at til Tagene, der findes afblæste i Københavns Amt alene, vil behøves over to Tusinde Læs Langhalm. Det er bekendt, at Langhalmen faldt ganske slet efter forrige Aars Høst, samt at der ej findes i Sjælland den fjerde, ja næppe den tiende Del af hvad behøves til Bøndergaardenes beskadigede Tages Istandsættelse, hvorudover, siden det vilde ikke være raadeligt at begynde med Bygningen, før man var forsikret om Taget, saa kunne vi holde det i højeste Maader nødvendigt at tøve med Skolernes Bygning, indtil man seer, hvad Langhalm dette Aar, naar Høsten er forbi, kan ventes.

Selv om der havde været Langhalm nok, havde en saa hurtig Gennemførelse dog ikke været mulig. Der gik endnu en Tid, inden Kommissionen kunde faa en Lov færdig. Det tog Tid at faa alle Indberetninger ind fra Danmark og Norge, og den overlæssede Hojer kunde ikke holde det voldsomme Tempo. I Oktober 1738 var han færdig med Udkastet til Loven og den dertil hørende Instruks for Lærerne. Udkastet blev saa sat i Cirkulation til Kommissionens Medlemmer og til Sjællands nye Biskop. Chr. Worm var nemlig død i Oktober 1737

og blev efterfulgt af Nordmanden *Peder Hersleb* (1689—1757), der siden 1730 havde været Biskop i Oslo men tidligere havde været Præst paa Falster og paa Frederiksborg og menes at have været med til at give Stødet til Rytterskolerne. Som erfaren Mand kunde han paapege en Mængde svage Steder i Udkastene, og han fik gennemgaaende Støtte af Bluhme. Han fraraader, at ustuderede skulde kunde blive Degne, idet det vilde blive misbrugt af Bisper og Kirkepatroner til at faa deres Kuske og Karle, Ladefogeder og Tjenere ind i Degnekald, saa Studenterne bliver helt udelukte og der bliver „intet tilovers for dem uden Musketten“.

I November var man ved at blive færdig. Mange Overvejelser gjaldt det kildne Spørgsmaal, hvor Pengene skulde komme fra. I den Henseende overraskedes man 28. Novbr. 1738 ved en Meddelelse fra Kongen gennem Oversekretær J. L. Holstein, at det var Kongens Vilje, at *Kirkelysene paa Alteret* herefter skulde afskaffes, og at de Penge, de hidtil havde kostet Kirken, nu skulde afgives til Skolekassen. Ja Kongen var saa ivrig med dette Paafund, at han ikke kunde vente dermed til Skolelovens Udstedelse men lod under 2. Januar 1739 udgaa et Reskript derom. Dog skulde Lys ikke forbydes. Hvor der var et særligt Legat til Lys, eller naar der ved Ligbegængelser gaves Lys til Alteret, maatte de bruges indtil de slap op.

Bag denne Ordre laa der nu andet end Interesse for Skolevæsenet. I reformerte Kredse havde der stadig været en Uvilje over, at Lutheranerne havde bevaret de gamle Kirkeklæder („Messeklæder“), Alterslys, Messesang og den Slags. Man vilde have Præ-

sterne sorte i Stedet for hvide, og navnlig kæmpede man mod Alterlys som „Overtro“. I 1732 udkom der i Tyskland en Bog „Kirkeceremoniernes Historie i Sachsen“ af en nylig afdød Præst Chr. Gerber. Den er meget ivrig for en saadan Afskaffelse. I Brandenburg-Preussen var Kongehuset reformert i Modsætning til den lutherske Befolkning. I 1733 forbød den brutale Soldaterkonge Friedrich Wilhelm I „Pavedømmets Rester“ i den lutherske Kirke: Messeklæder, Alterlys o. s. v. Lutheranerne var meget fortrydelige, men vi kan se, at herhjemme har Biskop Peder Hersleb været en interesseret Læser af Gerbers Bog, og Christian den Sjette har aabenbart lyttet til de samme Røster. Nu skulde der slaas to Fluere med eet Smæk, dog lempeligt. „Lysepenge“ kom derefter til at høre til Skoleindtægterne lige indtil 1861, da Kirkesynsloven atter paalagde Kirkerne at bekoste Alterlys.

I Virkeligheden kom de aldrig bort. Folk vilde ikke af med dem. P. Friis fortæller fra *Skælskør*: „Saasnt indløb ikke Kirkelysenes Henvendelse til anden Brug, at jo straks en ubekendt Kvinde lod lægge et Blad Papir paa Herrens Altere med 1 Rdl. udi, med Begæring, Menigheden vilde træde i hendes Fodspor, enhver aarlig give sit, og aldrig Lys lade savne paa Herrens Altere. Det skete og sker endnu, ja endmere: nu dør aldrig nogen skikkelig og formuende Mand, de jo giver et Par store Vokslis til Herrens Alter, saa det er den Tid, man kan have 3 til 4 Par staaende.“

Endelig indgik Kommissionens af Hojer forfattede Indstilling til Kongen 10. December 1738. Schrøder var da forlængst for syg og nedbrudt til at kunne medunderskrive. Den 7. Januar approberede Kongen

Forslaget, og under 23. Januar 1739 udstedtes: „*Forordning om Skolerne paa Landet i Danmark, og hvad Degnene og Skoleholderne derfor maa nyde*“.

Loven 1739.

Denne Forordning er den grundlæggende Lov for et Folkeskolevæsen i Danmark. De senere Love af 1814, 1899 og 1937 er kun Udvidelser af den. Hvad Skolens Fag angaar fjøede Loven af 1814 intet til uden som eventuelt noget Gymnastik og Svømning, som der ikke blev meget ved. De øvrige Fag har indført sig selv og lovfæstedes først ved Loven 24. Marts 1899.

Den var altsaa „gjort til at vokse i“, og Væksten er sket. Naar man nu ser paa Begyndelsen og formodentlig finder den fattig, saa bør man i det samme huske paa, hvad der er vokset ud af den.

Forordningen bestemmer først, at alle *Degne* skal herefter holde ordentlig dansk Skole. Der skal i den Anledning ryddes op blandt de uduelige eller usømmelige Degne, og i Fremtiden skal vel Studenter foretrækkes, men de skal have tjent i Skolehold forinden, og for en uheldig Student skal en anden bedre Mand foretrækkes. Den lovlige Degnelønning (navnlig Degnetraven) skal nu inddrives og Degneboliger bygges, hvor de mangler; og til de gamle skal der bygges 2—4 nye Fag til en Skolestue. For Undervisningen, som flere Degne hidtil har udført frivillig, skal Degnene have et Tillæg paa 6 Rdl. samt 20—25 Bønderlæs Tørv eller Brænde. Har Degnen ikke Avling til Kaldet, skal han have Græsning og Foder til 2 Køer, eller, om han ej holder Skole for hele Sognet, for 1 Ko og et Par Faar.

Er Degnens kirkelige Distrikt (Pastorat) for stort til at være et Skoledistrikt, skal der bygges Skolehuse og ansættes *Skoleholdere*, — med mindre Forholdene skulde være saa uoverkom-

melige, at der maa ansættes en Skolemester, som kan gaa fra een By eller Gaard til den anden og der holde Skole. Skoleholderen skal være over 22 Aar og prøves af Provst og Præst før Antagelsen. Man havde jo ingen Læreruddannelse, men Tanken er, at en „skikkelig“ (o: skikket) Person kan dygtiggøre sig i Gerningen, og dertil skal Præsten hjælpe ved stadige Besøg i Skolen. Provst og Biskop har Overtilsyn. Det hele er jo en Kirkens Foranstaltning. Med Hensyn til Ansættelsen, da skal Præsten foreslaa egnede Personer, første Gang kalder største Lodsejer, senere Gange Distriktets andre Lodsejere (Gødsejere). Skoleholderens Løn er aarlig 12 Rdl. samt 5 Tdr. Rug og 7 Tdr. Byg eller Byg og Boghvede, fri Græs og Foder til højst 2 Køer og 6 Faar samt 25—30 Bønderlæs Tørv eller Brænde. Præsten giver ham og Degnen en Liste over fattige Børn, som de intet maa tage af. Af Forældre, som ikke er paa de Fattiges Liste men dog af slet Vilkaar, maa han ved Barnets Indtrædelse i Skolen tage 4 Sk. og siden aldeles intet. Formuende Folk bør ved deres Børns Antagelse i Skolen give 4 Sk. og siden ugentlig 2 Sk. indtil Barnet begynder at skrive og regne, da 4 Sk. ugentlig. Unge Folk, som behøver at bekræftes i deres Kristendom eller Læsen og derfor 2 Gange om Ugen informeres, giver derfor aarlig en Karl 1 Mk., en Pige eller Dreng 8 Sk.

Skolehuset „skal være 8 à 10 Fag af god Bondebygning med Egestolper og Fodstykker, hvor det er gørligt, Fyrretømmer, klinede Vægge og Halmtag, inddelt som Skolerne paa Ryttergodset, med Loftrum, Stald for 2de Køer og nogle Faar, Lejlighed til Foder og Brænde, og for Børnenes Helbreds Skyld noget højere til Loftet end i de ordinaire Bønderhuse. *Skolestuen* skal være saa stor, at alle til Skolen hørende Børn deri bekvemmelig kan rummes, og ved et lavt Skillerum eller Tralværk deles i 2de Parter, saa at Pigerne sidde adskilte fra Drengene. Til hvert Skolehus skal og lægges en tilstrækkelig Kaalhave og hvor det er gørligt en med Træ eller Gærde indhegnet Brønd.“

Alle Børn over 5 eller 6 Aar skal søge Skolen undtagen i Pløje- og Høste-Tiden. Børnene bør saa længe undervises, indtil de i det mindste kan læse færdig i Bog og veed deres Kristendom, saaledes at Præsten skønner, de fra ordentlig Skolegang kan befries. Siden skal de store Børn, som ej tjene, gaa hver Vinter mellem Rug- og Vaarsæden i Skole, indtil de antages til Konfir-

mation. Men de, som ej længere gaar i Skole, bør dog siden, saa længe de er ugifte og Præsten eragter det fornødent, møde ved de offentlige Katekisationer i Kirken.

Forældre, der holder deres Børn fra Skole, skal advares af Præsten. Hjælper dette ikke, da bør Præsten raadføre sig med Provsten og ej antage dem til Guds Bord. Desuden skal de, om de ej er yderlig fattige, betale i Bøde til Skolemesteren for hvert Barn 4 Sk. ugentlig, er de formuende, da 8 Sk., med mindre de selv holder Informator til deres Børn. Der var altsaa, — talt i senere Tidens Diskussionssprog — Undervisningspligt men strengt taget ikke Skolepligt.

Alt dette vilde jo koste noget, og Forordningen gav følgende Anvisning.

Skolehusenes Opførelse skulde forestaaes af Kirkepatron og største Lodsejer. Bønderne skulde køre Materialier, ordne Brønd og Have, skaffe Ler og Vænder til Vægge og Halm til Taget. Det øvrige skulde lignedes paa Hartkornet i Skoledistriktet. Ligesaa med Vedligeholdelsen. Der skulde holdes Syn hvert Aar.

Til de øvrige Udgifter skulde der i hvert Sogn oprettes en *Skolekasse*. Præsten skal ved alle Lejligheder ved flittig Formaning og eget Eksempel opmuntre de Formuende i Sognet til frivillige Gaver til fattige Børns Undervisning. Fastelavns Søndag og Mikkelsdag skal der ske en Indsamling i Gudstjenesten ved en Bøsse ved Kirkedøren. Ved alle Brudevielser, Børnedaab og Begravelser skal en Tavle ombæres, og ved alle Gæstebud og Samkvemme i Sognet en Bøsse. Nogle Smaabøder fra Tinghuset fordeles mellem Jurisdiktionens Skolekasser. De Beboere, der ikke betaler Hartkornskat, skal svare, Haandværkere 2—4 Mk. aarlig, Husmænd og Inderster 4—16 Sk., Tjenestefolk 4—6 Sk. Og endelig Kirkens *Lysepenge*.

Af denne Kasse skulde der betales Bøger til fattige Børn. Resten, hvis der blev nogen, skulde gaa til Lønning, men det manglende skulde skaffes ved *Ligning paa Hartkornet* og fordeles af Stiftsøvrigheden *over hele Stiftet*. *Pengelønnen* skulde udredes af det privilegerede Hartkorn (Kirke- og Kongetienders og Præstegaardes Hartkorn, Proprietærers fri Hovedgaardstakst og Skovskuld, Mølleskuld og Kroer). *Kornlønnen* af det ufrie (Bøndergods og Proprietærernes ufrie Hartkorn).

Hvor Skoler allerede er funderede, der forbliver det ved deres Fundats. Derved bliver en Del Degne ikke tillige Skoleholdere.

Dette er Lovens Hovedtræk. Den var ledsaget af en „Instruktion, hvorefter enhver Degn og Skolemester i Danmark i Skoleholdet sig skal forholde“.

Den er ikke det mindst interessante. Grundlaget er den af Biskop *Chr. Worm* forfattede Instruktion for Rytterskolerne. Der er lempet lidt og føjet et og andet til. Her et Uddrag:

Fra Paaske til Mikkelsdag holder han Skole fra Kl. 7 til 11 Formiddag og fra 2 til 6 Eftermiddag. Men fra Mikkelsdag til Paaske fra Kl. 9 til 12 Formiddag og fra 1 til 4 Eftermiddag for Børnene af samme By. Men Børn fra fraliggende Steder bør dimitteres fra Mortensdag til Kyndelmisse Kl. 3, at de kan komme hjem i lys Aften. Og kan de Børn, som have langt at gaa, tage Middagsmad med sig at spise i Skolen.

Hver Morgen skal han begynde med en Morgen-Psalme og Bøn samt et Kapitel af den hellige Skrift og tilsidst synges en Pønitentse- eller anden aandelig Psalme. Imedens Bønnen læses, skal Børnene ligge paa Knæ, og tilsees, at de med Andagt synges Psalmerne, bede Bønnen og høre Guds Ord læse.

Naar den er holdet, skal han straks begynde at læse for Børnene. Og skal Drengene sidde ved Borde for dem selv og Pigerne for dem selv, adskilte ved et Skillerum eller Tralværk.

Han skal lære Børnene Dr. Luthers *liden Catechismum*, saa at de først ret forstaa hvert Stykkes Mening og siden lære den Ord for Ord udenad; og derpaa den almindelige Catechismi *Forklaring* [d. e. Pontoppidans Forklaring], hvilket han ej skal vænne dem til at lære saaledes, at de binde sig til Ordene, men han bør forandre Spørgsmaalene, saa at de kan gøre Rede for Meningen og ej læse Ordene op uden at forstaa dem. Han skal og tidlig vænne Børnene til at applicere [anvende] alt hvad de lære, paa dem selv, at ransage derefter deres Forhold og Tilstand, i Enfoldighed som Børn at bede til Gud, deres Fader, og at klage ham med faa Ord af Hjertet al deres Nød og Trang; saa skal han og vise de Børn, som i Catechismi Kundskab er vel grundede, hvorledes de kan bedst læse Bibelen til Opbyggelse og Nytte.

Alle Børn i Skolen skal han først lære at læse reeligt og rent i Bøger og, naar Forældrene det begære, informere dem i at skrive og regne.

Ligesom Læsningen om Morgenens begyndes, saa skal den og om Aftenen endes med Sang, Bøn, Læsning i Bibelen og en Aften-Psalme; dog om Vinteren, naar det er ondt Vejr, da synges kun et Par Vers af en Psalme, paa det Børnene ved lys Aften kan hjemkomme, og ej ved Snefog og i Mørke skal komme til Skade.

Saavel i Skolen som naar de gaa deraf, skal Skolemesteren give nøje Agt, at de ikke bande, bruge Skældsord og utugtig Snak eller støje, kives og slaas. Finder han nogen heri at forsee sig, straffer han dem med Ord og foreholder dem, at de i Skolen bør sidde stille og med Agtsomhed uden at fortørne Gud eller forarge hverandre, og at Gud seer al deres Adfærd og ej lader forsættelig Synd ustraffet. Frugter ej saadan kærlig Formaning, bør han straffe de Børn, der nogle Gange forgæves er formanede, med Ris.

Om Søn- og Helligdage samt Maanedsbenedage skal Drengene møde Skolemesteren ved Kirken og der forblive, indtil Prædiken og Catechisationen er ude. Børnene anvises et Sted, hvor de kan være alle samlede under hans Opsyn, at de forholde sig sømmelig samt vænnes til at opslaa Psalmerne og at synge i Tonen med Menigheden. Han skal og nøje give Agt, at Børnene af de fraliggende Byer ligeledes følges i Kirken med Forældrene, men nødes Forældrene til iblandt at lade et Barn blive hjemme for at se til Huset, skal han mage det saa, at det Barn, som har været hjemme een Søndag, kommer i Kirken den næste derefter.

Han maa ej med Hug og Slag ilde medhandle Børnene, men skal deres Fejl paa lemfædigste Maade søge at rette. Findes nogen uflittig i at lære, lader han saadan een sidde længer i Skolen end de andre. Dog bør han gøre Forskel mellem Børnenes Nemme, med hvilket een kan i kortere Tid lære det, som en anden maa have længere Tid til. Vil hans Formaninger og den maadelige Straf at sidde længer i Skolen ej hjælpe, siger han det til Forældrene, af hvilke eller af ham i deres Nærværelse de da med Ris efter deres Forseelse straffes. Men aabenbar Ugudelighed med Banden, Lyven, Skælden og forsættelig Trodsighed og Ulydighed, som i Skolen begaas, straffer han straks med Ris i de andre Børns Paasyn.

Man mærker jo nok, at denne Vejledning til Skolehold ikke er fra det tyvende Aarhundrede. Men det er i Virkeligheden et højt Undervisningsideal, der ud-

Biskop Peder Hersleb.

taler sig deri. Den ældre Tids brutale Disciplin-Metoder er forkastede, og med senere Tidens Skolestrid i Minde kan man ikke andet end at lægge Mærke til, hvorledes der her tages Forholdsregler mod det Ramseri, som der har været meget af i Skolen. Mærkeligt nok udelod man 1814, — midt i „Oplysnings-tiden“! — denne Henstilling til Lærerne, saa at det

var Skade for Chr. Kold, at han 1840 skulde henholde sig til Instruksen fra 1814 og ikke til den fra 1739, — som han vel ikke kendte!

Det var ellers noget, man i Christian den Sjettes Tid lagde Vægt paa. Ogsaa Worms Eftermand *Peder Hersleb* saa paa dette ved sine Visitatser. Efter en Visitats i Munke-Bjergby i Sommeren 1739 skriver han til Provsten: „Især vilde ieg bede, at Deres Velærværdighed i Venskab og Fortrolighed paaminder og erindrer Hr. Schiønning i Bierbye, at han baade selv gør mere Flid og gør sig mere øvet i at katekisere, saa og tilholder sin Degn at øve sig bedre. Thi det var let at mærke, at Menigheden har gjort deres, de Unge ogsaa lært udenad, hvad de bør lære, men manglede ikkun det, som skal komme af de Undervisendes Flittighed, Bekvemhed og idelig Øvelse“.

En anden Sag er, at de Skoleholdere, man fik, ikke magtede saa høj en Opgave.

Atter fantaserede Kommissionen om øjeblikkeligt Resultat. Fyns Stiftsøvrighed havde overfor Kongen lovet at have Skolerne i fuld Stand til St.-Mikkelsdag, eller i al Fald 3 Maaneder efter den kongelige Approbation. Kommissionen belærte de andre Stiftsøvrigheder derom. Men det gik ikke saa rask.

Moderationen 1740.

Denne Sags Historieskriver Carl Engell siger om Christian VI: Ikke mange Konger har sat sig et smukkere Æreminde for Eftertiden.

Det er sandt, men man tror fejl, hvis man tænker sig, det var Taksigelser der kom til Svar. Der stod

fra hele Landet et Skrig om, at saa stor en Byrde ikke var til at bære. Og det kan ikke nægtes, der var Krisetid, — som da de senere Skolelove kom 1814 og 1937. Man havde forregnet sig med Skolernes Antal. Der skulde være mange flere. Og Armoden sløvede, saa der var ligefrem Modstand mod at gaa til disse Reformer.

Disse sørgelige Papirer gik ind til den store Skolekommission. Dennes store Arbejdskraft Andreas Hojer var død 28. August 1739. „Hvorledes skulde denne overmaade flittige Mand vel kunne mage det saa, at Dagen bestod af mere end 24 Timer“? Det var vel Forsøget derpaa, der bragte ham til at bukke under i Slesvig paa en Rejse. I hans Sted indsattes som Sekretær den vistnok meget arbejdsdygtige *Enevold Falsen* (1686—1761), der sad i mange af Dattidens Kommissioner. Den syge Schrøder (død 1741) erstattedes af Etatsraad *Christian von Støcken* (1694—1762) Assessor i Højesteret.

Falsen var meget modtagelig for de hovedrystende Klager. Stiftsøvrighedernes første Forslag havde set ud, som om nogle Skilling af hver Tønde Hartkorn kunde forslaa til Skolernes Opbyggelse og at Lønningerne ligeledes kunde klares med Smaabyrder. Nu vilde paa Sjælland Udgiften for hver Tønde Hartkorn blive ca. 5 Mark og til Lønningen ca. 1 Mark aarlig, og naturligvis sine Steder paa Sjælland betydeligt mere. I Jylland meget mere. Man maatte meddele Kongen, at Loven var uigennemførlig. Med liden Glæde maatte Kongen da 17. December 1739 resolvere, at Kommissionen maatte „gøre en anden Forslag, paa hvad Maade saadanne nye Skoler kan opbygges og underholdes med mindre Bekostning

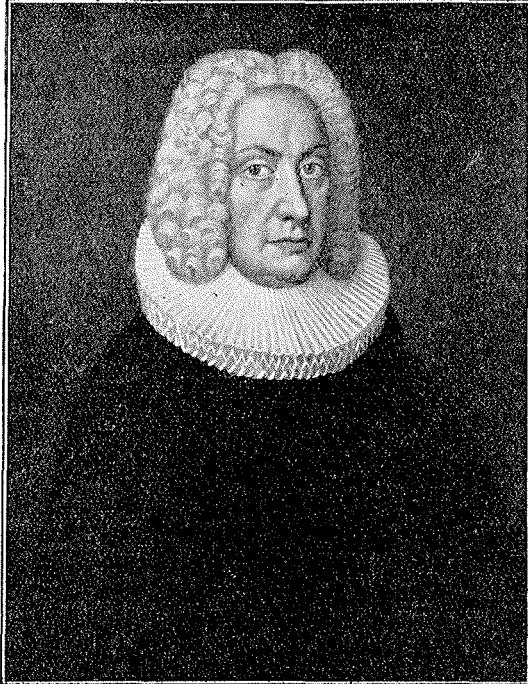
for Vores Cassa og til ingen saa stor Byrde for Hartkornet“.

Nu tog Falsen fat, og det blev unægtelig en Nedskrivning. Kun i Kirkebyerne skulde der oprettes ordentlige Skoler, og til Lærere skulde der antages Personer, som allerede havde Bopæl der og noget andet at leve af. Saa sparede man baade Bygningen og en Del af Lønningen. Resten maatte naas ved at udvide Omgangs- og Hjemmeundervisningen. Degenene kunde 3 Dage om Ugen holde Skole paa deres Bopæl og de 3 andre gaa til de øvrige Byer i Sognet for der at læse med Ungdommen. Der skulde ikke fastsættes bestemte Lønsatser men akkorderes.

Kommissionsmedlemmerne var paa Flugt. Den nye v. Støcken fandt, at det vel saa ud som om den udgangne Skoleforordning derved helt opgaves, men det vilde dog blive det samme paa en anden Maade. Wøldike sagde ingenting. Steenbuch fandt det bedre, at Læreren gik til Børnene end omvendt; thi derved sparede ikke blot Skolebygninger, men Børnene fritoges ogsaa for den lange Skolevej og spildte ingen Tid med Leg og Spøg.

Men *Bluhme* stod fast og udtalte sig meget indtrængende mod Falsens Forslag. Han kritiserede skarpt Omgangsundervisningen og vilde have det størst mulige Antal faste Skoler med ordentlig ansatte Skoleholdere. For at tilvejebringe de manglende Penge foreslog han at opfordre Kongen til at følge sin Faders Eksempel med at opføre Skolebygninger, samt at danne en Fond ved frivillige Gaver, Skattepaalæg, Afgift af dem, der fik Titler o. lign. Han henviste til Franckes Eksempel. Opførelsen af Vajsenhuset i Halle var begyndt med meget smaa

Midler, „men *Troen* har gjort det umulige muligt, og jeg har den faste Tillid, at det ogsaa her vil gaa saaledes, og at Gud ikke vil lade sin Sag falde“.

Hofpræst J. B. Bluhme.

Det var *Bluhme* der havde rejst Sagen, og det blev ogsaa ham der reddede den fra ligefremt Forlis. Den Folkeskole, han saaledes reddede igennem, har siden i sine Lærebøger ofte været ond imod ham — uden nogensomhelst fornuftig Grund, kun i ondt Lune. I Virkeligheden burde hans Billede hænge med Ære

i alle danske Landsbyskoler, thi det var ham, der begyndte, og ham, der ikke svigtede.

Der maatte adskillige Kommissionsmøder til, inden man enedes om en Vej, hvorad man kunde følges. Resultatet blev den kongelige *Plakat af 29. April 1740.*

Den „forklarer og modererer“ Loven saadan, at der dog skal komme saa nær som muligt det samme ud af den. Det overlades til Proprietærernes Skøn, hvor mange Skoler der skal være, og hvor de skal ligge. Der skal dog anlægges Skoler, selv om et brugeligt Gadehus kan tages i Steden for at bygge nyt. Afsides Torper og enlige Steder skal fordeles mellem Degnen og Skoleholderne, hvilke paa belejlige Tider bør forføje sig til slige Steder og der holde Skole for Ungdommen. For helt spredte og afsides Steder ansættes en omgaaende Skolemester. Skoleholderen i Annekset skal være Degnens Substitut i Kirketjenesten og derfor have lidt af Degneindtægterne. Hvor der allerede fandtes funderede Skoler, og Degnene altsaa var fri for Skolehold, skulde de tage sig af Undervisning i Udkanterne. Fællesligningen til en Skoleskat opgives, og hver Skole faar sin egen Kasse. Lysepenge ansættes til 5 Slettedaler af hver Kirke. Lodsejerne skal enes om, hvad Løn de kan fastsætte, „da Kongen formoder, at de behandle Skoleholderne saaledes, at disse ikke skal gøre deres Arbejde sukkende“. I det hele bliver en forsvarlig Ordning gjort til en Æressag. Og (§ 8) „iøvrigt skal Skoleforordningen og Skoleholdernes Instruktion, saavidt de ikke herved ere forandrede, *fremdeles blive en bestandig Grundvold for Skolevæsenet i Danmark.*“ Inden Udgangen af 1741 skal det alle Vegne være i Gang.

Formodentlig har der været Egne i Landet, hvor denne „Moderation“ har haft slemme Virkninger. Men Stiftsøvrighederne nægtede dog Anerkendelse, hvor Forslaget var for simpelt, og det er en uberettiget Overdrivelse, naar man stundom kan finde paa-staaet, at der slet ikke kom nogen Folkeskole ud af Loven. Som det følgende vil vise blev Loven næsten uden „Moderation“ ført ud i Livet i de fem Herreder, vi her har med at gøre.

Tilløb og Resultater i nuværende Sorø Amt.

Vi vil nu se, hvordan alt dette har set ud i de hjemlige Egne.

Først har man i Begyndelsen af 1735 maattet indberette om Tilstanden og om, hvilke Skoler der behøves, samt hvilke Tanker man gør sig om Lønninger og Lønningsmidler.

I Begyndelsen af 1737 maa der atter indberettes og foreslaas under Forudsætning af at Degnene bliver Skoleholdere.

Atter i Begyndelsen af 1739 efter Forordningens Udstedelse indsendes der Erklæringer af Amtmænd og Provster.

Endelig i 1740 holdes der „Skolesession“ for at faa en endelig Ordning inden Udløbet af 1741.

Fra 1742 er der undtagen fra Øster Flakkebjerg Herred indsendt Herredsoversigter i skematisk Form om, hvordan det da saa ud. I let forkortet Form meddeles de her ved Slutningen af hvert Herred, idet man dels derved i de forskellige Sogne kan se, hvordan man har begyndt der, — dels just gennem disse Enkeltheder faar et Helhedsbillede af, at der alligevel skete noget, selv om Formerne efter vore Vaner var uhyre beskedne.

RINGSTED HERRED

Vi begynder med dette Herred, fordi dets Tilstand bedst lignede den Tilstand, man da almindelig forefandt omkring i Danmark, mens Amtets øvrige Herreder allerede om end for ganske kort Tid siden havde faaet en Del Skoler. Herredet dannede tillige sammen med Bringstrup og Sigersted Sogne Ringsted Amt, hvis daværende Amtmand var *Thomas Lillenschield*.

Provsten var Mag. *Søren Ørsted*, Præst i Haraldsted 1701—1736. Den 7. Maj 1735 indsendte han sin Betænkning. Han kan melde, at der er 3 kongelige Skoler i *Terslev*, *Frerslev* og *Hasle* (Haslev). Desuden i *Braaby* en af Gisselfeldts Herskab stiftet, ved Skjoldenæsholm i *Valsøllille* Sogn en af Grev Laurvig stiftet, endelig Mag. Blichfeldts Skole i *Benløse*. „Vel ere endnu tvende andre smaa Skolehuse, i *Theestrup*, henhørende til Gisselfeldt, i *Schudeløse* til Holmegaard og i *Allindemagle* til Skjoldenæsholm, men alle uden noget til Subsistence for Lærere“. „Nok tvende forsikrede at skal bygges, et for *Ringsted St. Hans Sogn* efter Sl. Mag. Christen Blichfelds Legatum; et andet udi *Qværkebye* efter hans højrevelige Excellences Hr. Grev Knuths derom givne skriftlige Forsikring af Dato 20. Aprilis 1733 til Sognepræsten. Dette Forsæt haaber man og blev fortsat, om fra høje Hænder derom nogen Erindring og Recommendation kan formaaes, men til Datum intet paa disse begyndt.“

„Paa hvor mange Steder Skoler endnu mangler og gøres fornøden, og hvor de bekvemmeligst kunne etableres, — da fejler vel paa en Del Steder: Ringsted St. Hans Sogn, Veterslev og Høm, Theestrup, Ørslev, Nordrup, Farrindeløse, Førlev og Sneeslev, Vigersted og Qværkebye, Jydstrup, Haraldsted og Allindemagle, tilsammen 14. Men behøves ikke eller fornøden ere Skoler paa alle disse Steder; thi nogle ligger hinanden saa nær og belejlig, at tvende Sogners Ungdom til een Skole kan samles, saasom Ørslev til Tørslev; Høm til Veterslev; Jystrup til Valsøllille; Allindemagle til Haraldsted etc. Saa behøves nu Skoler at oprettes for Ringsted St. Hans

Sogn, Veterslev, Førslev, Sneeslev, Theestrup, Nordrup, Farrindeløse, Haraldsted; men allermeest og højest fornøden eragtes en Skole for Vigersted og Qværkebye, som med en meget slet Degn, efter Sognepræstens Klage over hans Uduelighed og Unyttighed etc., er beladet og belastet, hvilket jeg selv ved Visitationen har misfornøjeligen befundet. Hvorfore en skikkelig, ædruelig og bedre funderet Person behøvedes til Skolemester i Skolen, der tillige som Substitut (om man ikke ganske den anden vilde afskaffe) Kirkerne med Sang og Læsning kunde bedre opvarte.“

Med Hensyn til Fremskaffelse af Lønningsmidler, — „da ligesom Præsterne af deres Tiender til Enkemption svarer den 8de Del, og Degnene til Skolepension den 5te Del, saa kunde vel og Kirkerne, naar de vare først istandsatte, af Overskudet fra aarlig visse Udgift en 5te, 6te eller 8de Part til Sognenes Skoler contribuere; noget og dertil tages af Herredskassen, om den det kunde taale. Præster, Degne og andre formuende i Sognerne kunde og for noget vist, andre visse Dages Kost til Skoleholderen eller i Penge til hans Løn at give, taxeres“.

Til Husene maatte Godserne kunne give Materialier, Sognefolkene Arbejdsløn.

Inden der næste Gang skulde foretages noget, var den gamle Provst død og efterfulgt af *Ludvig Nicolai Heerfordt*, Præst i Haslev og Braaby 1714—1749. Sammen med Herredsfogden Jens Clausen i Veterslev holder Provsten en Sammenkomst i Ringsted 22. Februar 1737 med Herredets Godsejere. Nu faar Forslagene fastere Skikkelse. Naar man sammenholder dem med Amtmandens senere Indstillinger

14. Maj 1739 og 16. Februar 1741 ser man Udviklingen deri.

Til den bestaaende Skole i *Benløse* henlægges ogsaa Slangerup og Ejlstrup, Have Mølle, Kærup m. m. I Ringsted Sogn skal Skolen i *Havbyrd* virkeliggøres. I *Terslev* Sogn fastholder man den kongelige Skole med særlig Skoleholder i Byen, men man vil tillige have en Skole i Tollerød. Dette fastholdes i 1737. Men 1740 findes det for kostbart, hvorfor Ulstrup henvises til Alkidstrup, Tollerød, Hadstrup og Høstentorp til Høsten. „Hvad de øvrige Byer nemlig Qværet og Bierede samt Qværet Skolehus angaar, da faar Degnen i Terslev besøge samme og undervise dessen Ungdom, siden han dog ej holder Skole, imod at han tillægges en Kendelse derfor“. I *Ørslev* vil man have en Skole. I *Nordrup* havde imidlertid Grevinde Schack ladet bygge en Skole, hvortil efter hendes Plan baade Nordrup og Farendløse Sogne skulde søge, og hun havde tilbudt at lønne Skoleholderen samt forsyne de fattige Børn med Skolebøger, imod at *begge* Sogdenes Beboere skulde være fri for al Afgift til Skolekassen. Præsten Hans Nordrup og Godsforvalter Jæger fra Giesegaard mente 1737, at der ikke behøvedes nogen Skole i Farendløse, da Børnene kunde gaa til Nordrup, men Godsejer Ove Thott fra Eskildstrup og Godsforvalteren fra Sørup Hans Siersted mente, at Farendløse maatte have en Skole. Dette fastholdtes siden og vedtoges. Man henstillede til Grevinde Schack alligevel at betale. Men der kom alligevel ingen. *Mulstrup* ligger ogsaa for langt fra Nordrup Skole. Men da Degnen i Nordrup nu ikke faar nogen Skole, skal han „besøge Mulstrup Bys Børn“ og „ej videre holde Skole, uden for saa vidt

han Skoleholderen i Nordrup kunde assistere“. Der forlanges ogsaa Skole i *Høm*. Den kom heller ikke. I *Jystrup* skal der bygges 4 Fag til Degneboligen til en Skole, „ihvorvel det vil finde sin Vanskelighed, siden dertil ingen Plads skal være“. I *Haraldsted* Sogn vil man 1737 have to Skoler, een i Degneboligen og een imellem Haraldsted og Valsømagle. Men 1741 nøjes man med Degneskolen. Angaaende *Allindemagle* blev man 1737 staaende ved, at Beboerne var henvist til en af Greven af Laurvig stiftet Skole i Ordrup i Taastrup Sogn. Estrup skulde gaa til Haraldsted. Men 1741 bliver der oprettet Skole i Allindemagle. I *Vigersted* „blev af Sognepræsten erindret, at Degneboligen er af meget knappe Værelser og er i en sær brøstfældig Stand, saa at Menighedens Ungdom ej vel kunde betro sig der under Taget uden Fare“. I *Tæstrup* Sogn skal der foruden Degneskolen være en Skole i *Skudertløse*. „I denne By er af forrige Herskab til Holmegaard givet et Hus til Skole, bestaaende af 6 Fag med liden tilliggende Kaalhave, hvilket Forvalter Jochumsen foregav paa sit nuværende Herskabs Vegne at skulle til samme gudelige Brug forblive, i Forventelse af den Refusion, som andre Proprietairer tilstaas. I samme Skole er en Mand navnlig Henrich Christiansen, som der har været til de Unges Undervisning 8 à 9 Aar, og efter Almuens Beretning kan forsvarlig regne og skrive og efter Sognepræstens Formodende til de Unges Undervisning i deres Kristendoms og Saligheds Kundskab være nyttelig“. (1737.) Det viser sig siden hen, at Manden hed Henric Christian Petersen.

Overraskelsen med, at Degnene skulde være Skolemestere, voldte overalt en Del Betæneligheder.

Provst Heerfordt skriver 30. Marts 1737:

Degnene, som Skolehold paaligger, har beklaget sig over deres enge Boliger, derudi at samle og undervise Børnene, da en Del kan sidde med Hustru og smaa Børn i een slet og meget knap Stue, hvilket jeg ej har burdet unnlade de høje Herrer at forestille, om Degnene ved Deres højgunstige Forslag kunde paa een eller anden Maade nogen Tilbygning erholde.

Det samlede Resultat ser ved Opgørelsen 1742 saaledes ud:

Terslev. I Byen. Rytterskole. Grundmuret. Løn 24 Rdl. Kirke-Lysepengene af Terslev K. 3 Rdl. 2 Mk. 3 Skovlæs Brændevad og 1 Læs Tørv af hver 20 Tdr. Hk. 1 Lpd. Hø og 1 Lpd. Halm af hver Td. Hk., Græsning til 2 Køer og 6 Faar, Husmænd med Børn gør 2 Dages Arbejde eller betaler 1 Mk. Hans Faber, Student. — Ungdommen i Kværed og Bierred tilkommer Degnen Hans Buch, der ej ellers holder Skole.

Ørslev. Ny Skole. 6 Fag god og skikkelig Bygning. Begyndt 22. Febr. 1742. 12 Rdl. 5 Tdr. Rug, 7 Tdr. Byg, 30 Bønderlæs Tørv, Græs og Foder til 2 Køer og 6 Faar. Peder Johansen, ej Student.

Nordrup—Farendløse, i Nordrup By for Nordrup, Klippinge, Farendløse, Tvindelstrup og 5 Skovhuse. Ny Skole. 8 Fag Bindings-Mur og 4 andre lerklinede Sidefag. Indrettet 1726 og af ny opbyggt for 6 Aar siden. Lønnes af Grevinde Schack som i Ørslev. Niels Sørensen, ustuderet. — For *Mulstrup* har Degnen Morten Hofman Skoleforretningen.

Vigersted, i Byen, Degneskole. Tilbyggt 4 Fag, opklinede Vægge og Halmtag. Begyndt 2. Jan. 1742. 6 Rdl. 7 Tdr. Byg, 25 Bønderlæs Tørv, Græs og Foder til 2 Køer. Christian Frideric Klixbølle, den svagsynede Degns Thaddæi Hiorts Vicarius, Student.

Kværkeby, i Byen. Kongsted By forventes lagt til Sliminge. Ny Skole. 8 Fag Bondebygning. Straks efter Michaelis 1741. Løn som i Ørslev. Frideric Hattun, Student.

Jystrup, i Byen. Degneskole. 4 Fag meget god Bygning. 8. Januar 1742. 6 Rdl. 25 Bønderlæs Tørv. Til 2 Køer 6 Faar. Anders Lyngbye, den gl. og skrøbelige Degns Jens Lunds Vicarius. Student.

Valsøllille, i Byen. Ny Skole. Et godt Skolehus af 8 Fag. 19. Febr. 1742. Løn som i Ørslev. Niels Hansen Bruun, Student.

Haraldsted, i Byen, Degneskole. 4 Fag god Bygning. 12. Febr. 1742. Løn som Degneskolen i Jystrup. Degnen Peter Arp, Student. Taastrup By søger Taastrup Skole.

Allindemagle, i Byen. Ny Skole. 8 Fag. 1. Febr. 1742. Løn som i Ørslev. Johan Wilhelm Reisen, Student.

Ringssted. Haugbyrd By. (Torps By skal søge Ørslevunderskov i Bringstrup Sogn). Ny Skole med Blichfeldts Legat. 9 Fag god og forsvarlig Bygning, færdig i Foraaret 1742. Begyndt 3 April 1742. 25 Rdl. 3 Bønderlæs Tørv. Til 2 Køer og 6 Faar. Nicolai Buus, ustuderet.

Benløse. Funderet Skole. 10 Fag Bindings-Murværk. Blichfelds Legat: 17 Rdl. 3 Mk. 12 Sk. For Læsningen med de Fattiges Børn 2 Td. 1 Skp. Byg. 25 Bønderlæs Tørv. Til 2 Køer 6 Faar. Degnen Christen Hager, Student.

Vetterslev-Høm, i Vetterslev By. Degneskole. Tilbygget 4 Fag Bondebygning. Begyndt 4. Decbr. 1741. 6 Rdl. 4 Mk. 5 Tdr. Byg. 2 Tdr. Boghvede, 30 Bønderlæs Tørv. Til 2 Køer 6 Faar. Degnen Lars Ring, Student.

Teestrup, i Byen. Degneskole. 4 Fag Bondebygning. 14. Jan. 1742. 6 Rd. 25 Læs Tørv. Degnen Nicolai Juul, Student. — *Skuddeløse*. Skole for lang Tid siden oprettet. Af Bondebygning. Som i Ørslev. Henric Christian Petersen, ustuderet.

Freerslev, i Byen. Rytterskole. Grundmur. Som i Terslev. Lars Nielsen, ustuderet.

Førslev, i Byen. Degneskole. 4 Fag Bondebygning. 22. Jan. 1742. 6 Rdl. 25 Bønderlæs Tørv. Til 2 Køer 6 Faar. Degnen Hans Plum, Student.

Sneslev, i Hjelmsømagle. Ny Skole. 6 Fag Bondebygning. 8. Jan. 1742. Løn som i Ørslev. Hans Theestrup, Student.

Hasle, i Byen. Rytterskole. Grundmuret. Løn som i Terslev. Christen Madsen Bruun, Student.

Braaby. Oprettet af Gisselfeldt. 10 Fag Bindings-Murværk. Skole i en Del Aar. 40 Rd. og Brændsel. Hans Daase, Stu-

dent. — For Duelunds 10 Huse, Dobler, Vartov og Ellebæks-Husene tilkommer Sognedegnen Niels Montan at undervise de Unge.

ALSTED HERRED

Saa snart man kom over Aaen vestpaa, saa Sagerne helt anderledes ud paa Grund af alle Sorø Klosters Skoler, — skønt Herligheden kun var 2—3 Aar gammel. Her var *Peder Ladorph* Provst (Præst i Gyrstinge 1709—1741). Han er en fortræffelig Brevskriver, og han har da ogsaa i sin Redegørelse 17. Marts 1735 begyndt med en taknemlig Fremhævelse af „saa mange dejlige Skolers Oprettelse overalt her paa Sorø Skoles Gods, som ere tilsammen elleve i Tallet, og allesammen, Gud ske Lov, i fuld Brug og god Skik“.

For hans Herred synes det da den eneste Op-gave at forsyne Bringstrup og Sigersted Sogne med Skolevæsen.

Han fik et Forslag fra de to Præster. Den apoplektiske Sognepræst Mag. O. R. Aagaard har medunderskrevet, men Forfatteren er Kapellanen Oluf Saxtorff (Stamfader til Slægten S).

De mener, der maa bygges Skoler i Bringstrup og Sigersted Byer. Kirkejerne kommer til at bygge Husene, „thi de fattige Sogne var det ikke selv muligt.“ Hvis hver Skoleholder skal have 24 Rdlr., kan det ikke vel lignedes paa Sogdenes Hartkorn, da den fattige Bonde derved kommer til at betale for meget i Forhold til den formuende. Derfor maa de 9 Lodsejere lægge ud og reparere paa Fæsterne efter Skøn. Brændselspenge kan lignedes paa Husmænd og Inderster. Skoleholderne bør have Græsning til 2 Køer, 10 Faar, nogle Gæs og Svin.

Provsten mener dog, at der er saa kort mellem Sognene, at de kan have nok i een god og velindrettet Skole.

Naar dernæst skal gøres Forslag om Fremgangsmaaden, da mener han, at Regelen maa være et Skolehus i hver Kirkeby, det nærmeste ved Kirkerne, som ske kan, i det mindste af 6 Fag med Haveplads, af god og forsvarlig Bondebygning, Træ, Ler og Halm, eller om der ved Kirkerne maatte findes Kirkelader eller andre Kirkens Bygninger, som til Skolehuse kunde indrettes. Det maa paahvile Kirkepatronen. Men Beboerne skal vedligeholde med Ler og Halmtag, Grøfter og Gærder.

Skoleholdernes Salarium tør ikke sættes lavere end 24 Rdl. og det er for ham „det betænkeligste, hvorfra disse Penge skal komme“.

Han optager Saxtorffs Forslag:

„Som dette er vitterligt at Husfolk, Haandværksfolk og Inderster i Sognene ere ikke aleneste med Børn velsignede, der behøver Skolegang og Undervisning saa vel som Gaardmændenes Børn, men og iblandt er af bedre Tilstand og Vilkaar end Gaardmændene“ — saa bør disse, de fattige undtagne, betale 1 Mk el. 8 Sk. til Brændsel til Skoleholderen, — og da saaledes, „at alle Sognets Børn har fri og fælles Undervisning hos ham, uden nogen videre Betaling“.

Imidlertid maatte Herredets Skolesag siden nærmere behandles, og Provsten forsamlede 18. Febr. 1737 i Sorø Kirkes Sakristi Herredets Præster, hvoraf Frederik Qvist fra Lyngø var fraværende. Af høje Øvrighed var kun mødt Birkefoged Jørgen Sørensen. Derimod var der mødt adskillige af de bedste Sognemænd. Der var Tilfredshed med Skoleholderne, men Præsterne beklagede sig i højeste Maade over Ungdommens Forsømmelse i deres Skolegang samt og Forældrenes Halstarrighed. Skoleholderen i Bjergby Ditlev Sik var iblandt hjemsøgt af et hart Slag, hvilket forhen i Skoletimerne havde angrebet ham.

Men samme Præst Christen Skiøning begærede ogsaa en Skole i *Bromme*. Hr. Niels Chrystalsin fra Stenmagle maatte ogsaa begære en Skole mere i *Stenmagle Sogn*.

Da Degnene nu skulde holde Skole i de Byer, hvori de boede, fandt man det praktisk, at en Del af de stiftede Skoler blev flyttede. Saaledes kunde Pedersborg Skole flyttes til Haverup, Munke-Bjergby Skole til Eskildstrup, Stenmagle Skole til Nyerup og Alsted Skole til Hylstrup. Iøvrigt er Forsamlingen bekymret for, hvad der skal blive ud af Degnenes Bylæsning, naar de nu skal være Skolemestere.

Imidlertid kom Frederik Qvist hjem igen fra København og sendte 26. Februar en Henstilling angaaende Forholdene i *Lynge Sogn*.

„At Lynge Skole skulde forflyttes paa et andet Sted, er gørligt, thi den staa kun paa svage Fødder. Men at den saaledes skulde forflyttes, at den kunde være til Magelighed for dette ganske Sogns Børn, er umuligt. Thi der ere i de Byer, som ligger langt fra Lynge Skole, 70 Børn, som burde gaa i Skole og kan ikke gaa Vejen. Nu vil jeg overlade dette til den Nidkærhed, som paatænkes til Guds Ære, om ikke disse 70 Børn var en Skole værd, og om Lynge By, Topshøj og Suserup, som der vel ere 50 Børn, ikke ogsaa var Lynge Skole værd alene, og Degnen at kunne have sit fulde Hverdagsarbejde med Læsningen i Byerne, som tilvisse er lige saa fornøden som Skolens ABC.“

Sagen var den, at den sydlige Ende af Lynge Sogn var Ryttergods under Antvorskov. Den blev derfor lagt til Rytterskole i Tjustrup. Men i hvor høj Grad Rytterskolerne var Godsskoler, viste sig, da Kongen 1731 solgte Godset i Tjustrup og Haldagerlille til Carl Plessen. Kongens Bønder i Lynge Sogn blev da skilt fra Tjustrup Skole og de fleste henlagt til Haldagermagle Skole i Krummerup Sogn,

nogle til Vedbysønder. Begge Dele var saa langt borte, at Børnene ikke gik, men Bønderne betalte en Mand for at læse noget med dem. Nu bestormede de sammen med deres Præst Avtoriteterne i begge Herreder om at faa deres egen Skole.

Provst Ladorph fandt Kravet berettiget og henstillede til Amtmanden over Antvorskov Amt Konferentsraad Berregaard at gaa med dertil.

Dette gjorde denne 1739, og der bestemtes en Skole i *Eskildstrup*. Men den ses ikke at være blevet til Virkelighed. „Moderationen“ af 1740 har vel virket.

Ellers var det i 1737 naturligvis særlig *Bringstrup* og *Sigersted*, det gjaldt. Da Degnen i Sigersted nu skulde holde Skole, kunde man ikke slaa Sognene sammen. Præsterne (nu Sognepræst Otto West og Kapellan Oluf Saxtorff) forlangte nu en Skole i Bringstrup By, „hvortil gaves Forslag paa enten den halv nedfaldne Kirkelade, med ny Ovring forsynet og repareret, eller og paa en anden liden tør og grøn Plads paa den øster Side af Byen“.

Da Loven udkom 1739 indgik Provst P. Ladorph med en Forespørgsel til Biskoppen 17. Febr. 1739. Den giver tillige en Skildring af Sorø Klosters stiftede Skoler, hvorfor vi tager den med:

Ellers sker dette i Henseende til de nu nylig ankomne allernaadigste Forordninger om Skolers Oprettelse overalt paa Landet og Skoleholderes Instrux allerydmygst at forespørge mig, hvordan de her paa Sorø Klosters Gods allerede oprettede Skoler skal ansees, som maa vel være oprettet paa en kongelig allernaadigst Fundats og har dog nogen Lighed med de kongelige Skoler oprettede i Rytterdistrikterne, men dog i mange Maader differerer, sær i Løn til Skoleholderne, sær i Bygningerne og i de Requisitis,

som nu udkræves til et lovligt Skoleholderi, iblandt andet at jeg hidtil af de fattiges Cassa-Penge har med flere i Herredet maatt købt Bøger til fattige Børn, som ere de fleste; allersærdelest at man her i Egnen ingen Tvang har haft over slemme Forældre og selvraadige Børn at faa dem i Skolen; og om En og Anden end har klaget for Øvrigheden paa Sorø Kloster, kan derpaa vel iblandt være falden en Befaling til Bondefogederne at tvinge de udeblivende Børn til Skolen, men enten af Bondefogederne intet efterlevet eller af Forældre og deres Børn intet efterkommet. Skal Sorø Distriktes Skoler ansees som Proprietariers Skoler, da er der meget at observere ved samme Skoler. Thi tildels ere der Skoler i Overflødighed, sc: overalt i de Byer, hvor Degnene residerer, tildels fattes der, sær i Bromme Sogn, Annexet til M. Bjergby, og nødvendig behøvede Skole. Derforuden er der og at sige paa de oprettede Skoler overalt i Henseende til Bygningen. Thi de ny opbygte, bestaaende af 6 Fag, ere dog saa trange overalt, at de knapt kan rumme Børnene, fattes Bord og Bænke, — jeg vil ikke tale om Skillerum, at Dreng- og Pigebørn kan sidde hver for sig. Men de gamle Skolehuse, saasom i Braaby, Lyng, Bjergby, Stenmagle og flere Stede, ere næsten faldefærdige, sær de tre førstbenævnte. Endelig tar Øvrigheden ved Sorø Kloster sig den Magt selv at sætte Skoleholdere uden Præsternes Vidskab og alene at skikke dem til mig og lade dem examinere. Ja og at skifte og dele efter de afgangne Skoleholdere som en Ting, der tilkom dem og ikke henhørte til nogen gejstlig Forum“.

Løsningen blev, at de stiftede Skoler blev ved, saa at Degnene ikke straks blev Skoleholdere. Først i senere Tider gled de to Bestillinger sammen.

Endelig i 1740 kom der en blivende Ordning.

I *Stenmagle* blev der ikke nogen ekstra Skole. Det hedder i Forretningen:

For Stenmagle Sogn findes Skolen opbygget udi Stenmagle By, hvortil Skolens (Sorøs) Gods udi Stenmagle, Assentorp og Nyrup hidtil alene har været henlagt. Men naar fire Fag ny Hus tilbygges til en større Skolestue, kan ganske vel det øvrige Proprietarie-Gods udi Sognet dertil henlægges, alene det vil være for-

nøden, at Degnen om Vinterstide udi ondt Vejrlig og Vej nogle Gange om Ugen maa forsyne de længst fraliggende Byers Ungdom med behøvende Læsning og Undervisning, naar det ikke er Børnene muligt at komme til Skolen.

I *Bromme* blev der gjort Alvor af, at Sorø Kloster byggede en Skole 1740.

Bringstrup og *Sigersted* hørte til Ringsted Amt og fik sin endelige Indstilling til Stiftsøvrigheden (ved Amtmand Lillianschiold og Provst Ladorph) 16. Febr. 1741. Mørups Herskab (Landsdommer B. V. Luxdorff, den senere Kancelliembedsmand og Litterat) skulde bygge Skolestue ved Degneboligen i Sigersted. I Bringstrup Sogn var Ringstedkloster største Lodsejer. Det var 1731 overtaget af Krigshospitalskassen, og Inspektør Paaske holdt paa, at Skolen skulde være ikke i Bringstrup men i Ørslevunderskov, der var den største By og desuden tilhørte Klosteret, der derved ogsaa fik Skole for Torpet. Biskoppen havde ellers ment, det var bedre den laa i Bringstrup, da Præsten saa bedre kunde holde Øje med den. Men det gik efter Inspektørens Mening, og til Gengæld blev Egerup ved Fjenneslev.

1742 ser Oversigten saaledes ud:

Lyngø, i Byen. Funderet Skole af Sorø Kloster. Bindingsværk i slet Stand. Skolehold i mange Aar. 24 Rdl, fri Ildebrand og Græs til 1 Ko og 4 Faar. Peder Mørch, Student.

Braaby, i Byen. Klosterets. Bindingsværk, 7 Fag, ny. Mange Aar. Samme Løn. Berthel Christensen, ustuderet.

Alsted, i Byen. Klosterets. Bindingsværk, 8 Fag, nogenledes i Stand. Huset længe været Skolehus, men ej funderet eller Skolemesteren fra Klosteret lønnet før 1732. Samme Løn. Lauritz Andersen, ustuderet.

Fjenneslev, i Byen. Dertil Egerup i Bringstrup Sogn. Klo-

sterets. Bindingsværk, 6 Fag i lovlig Stand. Huset bygt, da Skolen er 1732 funderet. Samme Løn. Jørgen Svendsen, ustuderet.

Bringstrup. I Ørslev under Skoven. Dertil Bringstrup, Ørslev, Torpet. NB. Egerup By paa Sorø Gods forhen lagt til Fjenneslev men nu meget besværlig Skolegang for Ungdommen, helst om Vinteren. Funderet af Krigshospitalets Inspecteurer kort før Ringsted Kloster blev solgt. 9 Fag Bindingsværk, god Bygning. Begyndt Paaske 1741. 12 Rdl. 5 Tdr. Rug, 7 Tdr. Byg, Tørv og Foder efter Forordningen. Claus Trans, Student.

Sigersted. Degneskole, af Mørups Ejer funderet, 4 Fag Hus, lovlig, ny Bygning. Begyndt Februar 1741. 6 Rdl., 25 Læs Tørv og tillagt Græs og Foder. Degnen Poul Hoff, Student.

Gyrstinge, i Byen. Klosterets. Bindingsværk i maadelig Stand. 24 Rdl. o. s. v. Vakant i Øjeblikket.

Flinterup, i Byen. Klosterets. Bindingsværk i god Stand. 24 Rdl. o. s. v. Henrich Thersling, ustuderet.

Stenmagle, i Byen. Klosterets. Bindingsværk i forsvarlig Stand. 24 Rdl. o. s. v. Willads Olufsen, ustuderet.

Munkebjergby, i Byen. Klosterets, Bindingsværk i maadelig Stand. 24 Dlr. o. s. v. Ditlef Sick, ustuderet.

Brommae, i Byen. Klosterets. Bindingsværk, ganske ny i meget god Stand. Begyndt Paaske 1741. 24 Rdl. o. s. v. Søveren Maj, Student.

Pedersborg, i Byen. Bindingsværk og ved nylig Reparation sat i god Stand. Fra 1733. 24 Rdl. Ulrich Friderich Bang, illiteratus (ustuderet).

Slaglille, i Byen. Funderet af Provst Lauremberg. Bindingsværk i maadelig Stand. Begyndt 1692. Af Sorø Skole 24 Rdl. o. s. v. Af Slaglille Præstegaard 4 Rdl. Svend Hansøn, ustuderet.

Bjernede. I Fuldby. Klosterets. Bindingsværk i maadelig Stand. Begyndt 1732. 24 Dlr. o. s. v. Christian. Coordtsøn, ustuderet.

I Bromme Sogn kom der snart et Supplement til Skolevæsenet fra Herskabet paa Ødemark, idet Etatsraad Urban Bruuns Enke Elisabeth Steen ved Fundtatter af 12. Marts 1744 og 28. Januar 1746 lod opbygge og indrette et Hus udenfor *Ødemark* Gaard, bestaaende af 10 Fag Tavt, Mur og Straatag under Benævnelse af Ødemarks Hospital. Tre Fag af dette Hus bestemtes til

en dansk Skole for Børnene af Herrestrup, Lille Ebberup og Herregaardens Huse, og til Skoleholderens Bolig, fire Fag til fattige, skrøbelige og nødlidende Lemmer, og Resten til en fattig men rørig Trængende, der skulde gaa de andre svagere til Haande med Vask, Madlavning o. s. v. Skoleholderen skulde aarlig have 20 Rdr. (Schacks Fundatser II 54.)

SLAGELSE HERRED

I dette indberetter Provst Johan Barscher i Slagelse 15. April 1735, at der foruden Skolerne i Rytterdistrikterne behøves Skoler i *Jernebjerg* By i St. Miksels Sogn, i *Taarnborg* og i *Boeslunde* Sogne. En vedlagt Skrivelse fra Sognepræst Peder Rold foreslaar, at Skolen for Taarnborg Sogn lægges i *Halseby*.

Angaaende Jernebjerg er der vedlagt en Redegørelse, som giver et saadant Tidsbillede af en Bondebys Tilstand dengang, at vi tager det med.

Udi bemeldte Jernebjerg By ere 4 Gaardmænd, nemlig:

1. Hans Olsen, ugift, som lever af sin Avling og er i slet Tilstand. — 2. Ole Pedersen haver et Barn over 5 Aar, lever af sin Avling og er af slette Vilkaar. — 3. Anders Olsen lever af sin Avling og er af temmelig Tilstand. — 4. Oluf Hansen haver 1 Barn over 5 Aar, lever af sin Avling og en Hestemølle, er i god Tilstand.

Husmænd i Jernebjerg 1. Povel Sørensen Møller, Selvejer til Vejrmøllen ved denne By, af hvilken han lever, og er i vaag Tilstand. — 2. Jens Christensen haver 2 Børn over 5 Aar, lever af sit Hjulmands-Haandværk, er af slet Tilstand. — 3. Christian Nielsen haver 2 Børn over 5 Aar, lever af Dagleje, hans Kone væver, af slet Tilstand.

Inderster i Jernebjerg: Peder Olsen i de Fattiges Tal i den tredie Classe, lever af sin Almisse, hans Kone spinder og binder Hoser for Folk, lever i Armod.

Skyttehuset til Brorupgaard. Christen Christensen haver 3 Børn over 5 Aar, lever af Dagleje, hans Kone væver, af maadelig Tilstand.

Hos ovenskrevne ere 9 Børn, som kan gaa i Skole, om hvilken Skolegang er confereret med velbemeldte Hr. Secreterer, som mener, at denne Ungdom mageligst kan lægges til Deres Kongel. Majestæts næste Skole, der findes i Store Valby her i Sognet.

Dette løber altsaa ud i en Ansøgning om, at disse Børn maatte søge Kongens Skole i Store Valby, og saaledes indstillede Stiftsøvrigheden, medens der for Boeslunde Sogn foresloges en Skole i Boeslunde By og en i Egerup, og Provst Barschers „enfoldige og ringe“ Forslag er: at Proprietarierne indretter Skolerne, og at deres Vedligeholdelse, Skolemesternes Salarium og deslige behøvende Bekostninger af Sognernes Kirker og Sognemændenes Hartkorn efter Taxation bør at udredes.

Da der kom Forlangende om nærmere Erklæring, samlede Provsten et Møde i Hemmeshøj Kirkes Sakristi 13. Marts 1737, og nu vokser Skolernes Antal. I *Boeslunde Sogn* bør der være tre. Den i Boeslunde skal Degnen betjene, men da han beklager sig, at hans Værelser er for smaa dertil, „da formoder han underdanigst, at hannem nogen tilstrækkelig Hjælp bliver bevilget til at gøre sine Værelser større til de forventede Børns Forsamling“. Den anden Skole skal være i *Gryderup* By, den tredje i *Tranderup* By. Begge Steder er der Gadehuse, som kan gøres bekvemme til Skole. I *Taarnborg Sogn* foreslaas der nu een i *Frølund* By og een i *Hulby*, „hvor i forrige Tider haver været Skole, og er samme Bygning endnu ved Magt.“

Det endelige Resultat for Slagelse Herred bogføres 1742 saaledes:

St. Mikkels Sogn. I Store Valby, Rytterskole. Grundmuret og teglhængt, begyndt 28. Marts 1721, Løn 24 Rdl., Brænde, Tørv, Hø og Halm, Græsning for 2 Køer og 6 Faar. Skoleholder Simon Petrus Gyrsting, ustuderet.

St. Peders Sogn, i Holmstrup, Rytterskole, Løn som i Valby, Adam Roy, ustuderet.

Hejninge Sogn til Holmstrup.

Sønderup Sogn, i Sønderup, Rytterskole, 1721, Løn som i Valby, Johannes Barchman, Student.

Nordrup Sogn, i Nordrup, Rytterskole, 1721, Løn som i Valby, Simon Ryge, Student.

Sorterup Sogn, i Sorterup, Rytterskole, 29. Nov. 1724, Løn som i Valby, Ole Harboe, Student.

Ottestrup Sogn, i Vedbysønder, hertil Vedbysønder, Skovsø, Ottestrup, Kindertofte og Grøfte, Rytterskole 1723, Løn som i Valby, Hans Wiger, ej Student.

Bjergby Sogn, i Bjergby, for Bjergby og 12 Gaarde i Harrested, Rytterskole, 1721, Løn som i Valby, Barthol. Haagensen, Student. Sludstrup Sogn ingen Skole.

Lundforlund og Gerlev, i Lundforlund, Rytterskole, 1721, Løn som i Valby. Daniel Johannes Hilarius, Student.

Boeslunde Sogn. Skole i Boeslunde By, „ny Degneskole“, 4 Fag teglhængt, begyndt 16. Januar 1742, Tillæg 6 Rdl., Græs og Foder til 1 Ko og 2 Faar, 25 Læs Tørv, „som han burde nyde“, Jens Fester, Degn. Skole i Sønderup By, „ny Proprietair-Skole“, 8 Fag god Bygning og teglhængt, begyndt 30. September 1741; 12 Rdl., 5 Tdr. Rug, 7 Tdr. Byg, Græs til 2 Køer og 6 Faar, 90 Lispund Hø og lige saa megen Halm, 30 Læs Tørv. Henric Friis, ej Student. Skole i Gryderup By, „ny Proprietair-Skole“, Løn som foreg. dog 100 Lispund Hø og 100 Lpd. Halm. Johannes Dorscheus, Student.

Taarnborg Sogn, i Taarnborg, 4 Fag, Halmtag, begyndt Dec. 1741; 6 Rdlr., $\frac{1}{2}$ Læs Tørv af hver Bonde samt 1 Mark af hver Husmand, som har Børn i Skole; Anders Nyborg, Student. — Skole i „Hylbye“, „Proprietaire-Gods men ej i Stand“, 4 Fag, Halmtag, begyndt 1742. „Efter indgiven Klage til Sognepræsten intet visst bekommet“; Christian Ambus, Studiosus.

Vemmelev Sogn, i Vemmelev By, Rytterskole, grundmuret, 1723, 24 Rdl. samt det tillagte Hø og Halm, 1 Lpd. af hver Td. Hartkorn; Peter Bischoff, Student.

I Hemmeshøj Sogn, som er Annex til Vemmelev, er ingen Skole, skønt den der vel behøvedes. Den ene By i dette Sogn er lagt til Lundforlund, de andre 2de tilligemed den halve By Ormitslev er lagt til Skole i et andet Herred, sc. Flakkebjerg. Af Begyndelsen har det altsammen i mange Aar lagt til Vemmelev Skole, men siden frataget, af hvad Aarsag er mig ubevidst. Børnene derfra søge dog Vemmelev Skole, men Skoleholderen nyder intet af de Byer for sit Arbejde og deres Undervisning.

VESTER FLAKKEBJERG HERRED

I Vester Flakkebjerg Herred indberetter Provst *Holger Olivarius* i Ørslev 14. April 1735, at der er de 6 Rytterskoler, de 3 Holsteinske samt de gamle Skoler i Magleby og i Tjæreby. Yderligere behøves:

1. En Skole paa *Glæno* Land. Hvor dersom Herskabet vil give et af sine Huse paa Landet til en Skole og lægge til Skolehuset de trede Gaardspladser, som kan være ungefehr 1 Tønde Land tilsammen (hvorpaa Gaardene for en 40 Aar siden bleve afbrudte og Jorden delt til de andre Bønder paa *Øen*), samt lade Skoleholderen have fri Græsning i Kohaven til 1 Ko og 6 Stykker Faar og nyde Græsgangs-Pengene af Husfolk og Inderster, saa kan Skolemesterens Løn ikke blive enten Proprietarien eller Bonden til nogen Tyng, men Skolemesteren dermed være behjulp.

2. Udi *Høye* [*Høve*] Sogn og By. Her findes der et Legatum paa 50 Slettedaler, hvilke der er ingen Fundats for eller vides af hvem givne, men har staaet hos een Præst efter anden siden Anno 1704. Præsten har for Renten deraf aarlig enten ladet undervise nogle fattige Børn i at læse, eller og givet den til de Fattige.

3. Udi *Eggitzløv* Sogn og By, der og findes en god Plads til en Skole, som den øde Kirkelade nu staa.

4 og 5. Paa *Agersø* Land og paa *Ommø* Land. Her gør Provsten opmærksom paa, at Bønderne har forpagtet baade Konge- og Kirketiende alt for billigt, saa de kan godt give „en taalelig Paatiende“ til Skolemesterens Underholdning.

Angaaende Midlerne dertil foreslaar Olivarius:

1. Om Proprietæren vil give et af sine Huse og derudi lade sætte Skorsten, samt give nogle Læs Ildebrand. Sognemændene kunde holde vedlige med Ler og Tag.

2. Om Skolemesteren bekom 1 Tønde Korn af enhver Tiendetagere, Kongen, Kirken og Præsten, samt 1 Tønde af Degnen, hvis Arbejde mest faciliteres [lettes] ved Skolemesterne, da mange Degne i forrige Tider holdt Skole i sit Hus, i den Sted de nu extravagere for Ledighed.

3. Om Skolemesterne gaves den saa kaldede Kirkens Tavle paa de trende Højtidsdage, som Loven ikke melder om, hvorudi og ikke falder uden 1 Marks Penge nu. Men om Skoleholderen blev den tilladt og selv gik med den, skulde han dog nok hvergang kunne faa 1 Dalers Penge derudi og vel mere i de store Sogner.

4. Og maatte tillige nyde de Græsgangs Penge, som gives til Byerne af Husmænd og Inderster, som har Kvæg, og Bønderne mesten bruger sig ikke til nogen Nytte.

5. Halm, Hø, o. s. v. som ved de kongelige Skoler.

Olivarius vil ikke have Studenter som Skoleholdere:

Thi større Løn skulde kun invitere Studentere til at vorde Skoleholdere, hvilke Mestende! gør den sletteste Frugt, vil ikke condescendere til den Møje eller Taalmodighed, som udkræves til Bønderbørns Undervisning, men tager andre Sysler vare, da en anden fattig Mand eller Karl skulde baade vorde tilfreds med slig billig Løn og kunde gøre Tjeneste derfor.

I det nye Forslag 9. Februar 1737 er de 5 nye Skoler blevet til 9. I *Kirkerup* behøves en Skole. Sognet har hidtil været delt mellem Skolerne i Store Haldager og i Vedbysønder, „til enhver af hvilke begge Steder er 1 Mil vildsom Skovvej, saa at de Børn aldrig kan komme did“. Der anvises en Toftejord eller et Fæstehus, „om ikke Klokkehuset, som er Kirkeladen, dertil kan vorde bekvem“. *Gimlinge*

har hidtil været lagt til Flakkebjerg, men der er lang Vej „og en dyb Rendebæk, hvor Børnene undertiden i hele 5 à 6 Maaneder ikke uden Fare kan komme over“. *Tingjellinge* Sogn, der hidtil har skullet søge Store Haldager Skole, har lignende Vanskeligheder. Ogsaa i *Bjerre* Sogn er en Skole fornøden. Det forrige Krav om Skoler for Glænø, Høve, Eggeslev, Agersø og Omø opretholdes.

Det at Degnen skal holde Skole, har ført til et ejendommeligt Forslag for *Tjæreby*. Her var der jo en stiftet Skole. Til den skal da Lundby, Lundstorp og Eggeslevlille henvises, medens Degnen i Tjæreby skal have Tjæreby og Vedskølle Ungdom, „dog at de 12, som skal læres fri i den funderede Skole, tages af hele Sognet“.

Da det blev Alvor 1740, samlede Amtmanden for Antvorskov og Korsør Amter *Christian Berregaard* Amtets Provster og Proprietairer paa Borreby 28. Maj og derefter en ny fuldtalligere Samling paa Antvorskov 1. Juni. Der naaedes dog ikke færdigt Resultat, men Amtmanden havde en Del Korrespondance siden for at faa Ende paa Sagen. Først 31. December 1740 kan han sende en udførlig Indstilling til Stiftsøvrigheden.

Berregaard var selv Ejer af Borreby Gaard og Gods. Derfor har han tilladt sig selv at ordne Forholdene i *Magleby* Sogn med Stignæs:

Og som i *Magleby* forhen har været en funderet Skole, som uden nogen dertil hørende Grund har været opbyggt paa Kirkens Ringmur og Fortog med den inderste Side, hvis Tag derpaa hvilede, saa har jeg *Christian Berregaard* som største Lodsejere i Sognet, eftersom Degnen i Byen er pligtig at holde Skole, derudi villet foregaa andre med mit Exempel, og derfor foretaget mig paa

egen Bekostning at opbygge et ganske nyt Hus til Skolehus paa Stisnæs af Egebygning og murede Vægge 10 Fag, teglhængt og med alle Fornødenheder forsynet af Gaardsrum og indhegnet Hauge, hvor den i Magleby funderede Skole hidindtil boende Skoleholder skal ikke alene nyde fri Husværelse men endog foruden de Emolumenter, som Fundatsen hannem tillægger og er 70 Slettedaler til Løn, Kost og Ildebrand, skal endnu aarlig nyde Forbedring af 10 Rdlr. i Penge, hvoraf de 10 Slettedaler som en Løn hannem tillægges og de 5 Slettedaler til Hjælp til Ildebrand, men endog nyde fri Græsning til en Ko og fire Faar om Sommeren samt fri Foder om Vinteren af samtlige Sognemændene paa Holten og Nore. Og som jeg allerede har bragt denne Skole i den Stand, at bemeldte Skoleholder virkelig behor det nye oprettede Skolehus, saa nyder han og nu fra Michaeli at regne med det, som Fundatsen hannem tillægger kvartaliter og hvert Halvaar, ialt 85 Slettedaler aarlig i Penge til Løn, Kost og Ildebrand foruden Græsning og Foder til en Ko og 4 Faar. De fornødne Skolebøger med Skolens Bygning at vedligeholde samt dens Inventarium kan tilstrækkelig og til Fornødenhed anskaffes af det, som dertil ved Fundatsen er henlagt, som er 10 Slettedaler.

Hvad Degneskolen angaar, da efterdi Degnens Hus er ikke tilstrækkelig til et Skolehus, har jeg ligeledes paataget mig paa egen Bekostning at tilbygge hans Degnebolig 4 Fag Hus, hvori han kan holde Skole for Magleby, Østerhoved med Sevede, alt at Bindingsværk med Egetømmer og Mur, saaledes at han der bekvemmelig kan holde Skole. Og paa det han saa meget desto bedre og med desto større Lyst maa holde Skole, har jeg lovet af egne Penge at give ham i aarlig Løn 6 Rdlr. i Penge og til Hjælp til Ildebrand for Skolestuen at give ham aarlig 4 Rdlr., samt lade ham ved Sognemændene, som hører til hans Skole, forsyne med fornøden Græs og Foder Sommer og Vinter for 2 Køer og 6 Faar. Og som jeg saaledes indretter begge Sognets Skoler paa min egen Bekostning endog med aarlig Tillæg over det, som ved Fundatsen er stipuleret, saa falder det vel af sig selv, at *Kirke-lysenes* aarlige Bekostning, som er regleret til 5 Sldlr. for Degneskolen i Magleby, kommer mig tilgode, hvoraf jeg dog vil lade Skolen forsyne med de fornødne Bøger samt det til Skolebygningen nødige Inventarium, og naar Provsten og Sognepræsten har behørig Indseende med, at det, som herved loves, bliver efterkommet, kan ingen Skole-Cassa for dette Sogn være at holde.

Provst Olivarius synes at have været noget kritisk mod Berregaard. Han sendte bagefter nogle Bemærkninger til Amtmandens „Instrument“, hvori han opkastede Tvivl om, hvorvidt Magleby Skoles Flytning til Stignæs er overensstemmende med Fundatsen. De 4 Rigsdaler til Brændsel for Degnen er for lidt. Han maatte hellere faa de 25—30 Læs Tørv. „Der er lovlig Tørv til Borreby, men maa ikke vides.“ Ligeledes paataaler han, at Degnen i Høve (der ikke er duelig til at holde Skole) ikke kan nøjes med 20 Læs Tørv, „da der til Høve er megen Tørvejord“. Angaaende Forholdene paa *Agersø* og *Omø* gør han opmærksom paa, at der skulde være en gammel Degnebolig paa *Agersø*, som burde tilbagegives. „Thi da den til Drukkenskab hengivne Degn Elias Hagedorn betalte ikke Landgilden og lod Degneboligen forfalde, tog sl. Borgmester Friis den til sig med den Degns Vilje for en 50 Aar siden ungefehr. Og siden er det ikke kommet til nogen Rigtighed igen med nogen Degnebolig der paa *Øen*, saasom Landets Proprietarius eller rettere deres Fogeder har brugt idelig Forvendinger, og en taalig fattig Degn kan og maa heller lide end have Proprietarius eller Fogeder imod sig eller gøre sig dem ugunstige“.

Det ser dog ud til, at Provsten ikke har haft Ret i Spørgsmaalet om denne Degnebolig, idet det vist ikke har været en Degneembedet tilhørende Ejendom men en fæstet Gaard eller mindre Ejendom.

1742 opgøres det opnaaede saaledes:

Ørslev Sogn. Ørslev By, Degneskole, tilbyggt 4 Fag, skikkeligt. Begyndt Nytaar 1740. 6 Rdl. 1 Mk., Græs og Foder til 1 Ko og 6 Faar, samt 25 Læs Tørv af Herskabet. Degnen Niels Fester,

Student. — Glænø. Ny Skole, et passabelt Bondehus. Paaske 1740. Lysepenge af Ørslev og Høve 6 Rdl. 4 Mk., af Husmænd 1 Rdl. 2 Mk., af Gaardmænd 12 Skp. Rug, 12 Skp. Byg, 11 Læs Tørv, Græs og Foder til 1 Ko og 6 Faar. Peder Pedersen, ustuderet.

Bjerre, Bjerreby. Ny Skole, et skikkeligt Bondehus. Nytaar 1740. Lysepenge af Bjerre 3 Rdl. 2 Mk. Almuen befaler 8 Rdl. 5 Mk. 8 Sk. samt 28 Læs Tørv og Græs og Foder til 2 Køer og 6 Faar. Herskabet giver ham 4 Tdr. Rug og 4 Tdr. Byg. Terkel Østrup, ustuderet.

Tjæreby. En gammel funderet Proprietarie-Skole. 8 Fag i god Stand. Begyndt for mange Aar siden. Efter Fundatsen 50 Rdl. fra Basnæs Ejer, 30 Læs Tørv af Bønderne, 6 Tdr. Byg fra Bønderne og Græs til 2 Køer og 6 Faar. Jens Galschiøth, ustuderet.

Magleby Sogn. Magleby. Degneskole. Tilbygget 4 Fag, skikkeligt. Paaske 1741. 6 Rdl. tillagt af Herskabet og 4 Rdl. til Ildebrand. Foder til 2 Køer og 6 Faar af Bønderne. Degnen Peder Lowsen, Student attest. (o: cand. theol.) — *Stisnæs*. En gl. funderet Skole, tilforn staaende i Magleby men nu forflyt til Stisnæs. 10 Fag i meget god Stand. Michaelis 1740. Efter Fundats 46 Rdl. 4 Mk., nu foruden 10 Rdl. tillagt af Herskabet, og Foder til 1 Ko og 4 Faar af Bønderne. Niels Erichsen, Student.

Eggisløfmagle Sogn. E. By. Ny funderet Skole for Gjerdrup Gods. 8 Fag i meget god Stand og teglhængt. Efter Pintsedag 1741. Gjerdrupgaards Ejer giver aarlig i Penge 12 Rdl., i Korn Rug 5 Tdr., Byg 7 Tdr., Græsning paa Eggisløfmagle Fælled til 2 Køer og 6 Faar, samt 3 Læs Hø og 3 Læs Halm og 25—30 Læs Tørv. Valentin Würtzel, Student. — *Smedstrup*. Ny Skole. 5 Fag Bondehus repareret. Mikkelsdag 1740. Lignet paa Almuen i dette hele Sogn undtagen Gjerdrup Gods, som har sin egen Skole, hele Lønnen 19 Rdl. 5 Mk. 7 Sk. Tørv $25\frac{3}{4}$ Læs, og hverken Græsning eller Foder eller Korn, saa hans Løn er kuns liden og han ofte lider Nød. Lars Jensen, ustuderet gammel Mand.

Høve. Degneskole. Tilbyggt 4 Fag i meget god Stand. Nytaar 1742. Af hver Gmd. i Sognet 2 Skpr. Byg, tilsammen 7 Tdr. Byg. Af hver Husmand 1 Mk., tilsammen 3 Rdl. 2 Mk. Græsning og Foder for 2 Køer og 6 Faar. 20 Læs Tørv. Degnen Christian Wohnsen, Student.

Flakkebjerg. Rytterskole. Grundmuret. Begyndt 1722. Lønnen efter Skoleinstruktion i alle Maader. Morten Flakkebjerg, Student.

Sørbymagle, i Byen. Rytterskole. Grundmuret, bygt 1721, begyndt 1722. 24 Rdl. Af 280 Tdr. Hartkorn af hver Td. 1 Lisd. Hø. 1 Lpd. Halm. Af hver 20 Tdr. Hartkorn 1 Læs Tørv. 3 Skovlæs Brænde. Græsning til 2 Køer og 6 Faar. Niels Mørdrup, ikke studeret.

Skørpinge, i Byen. Rytterskole. Grundmuret. 1721. 24 Rdl. 3 Skovlæs Brænde af Kongens Skov. Tørv, Hø og Halm som i Sørbymagle. Græsning til 2 Køer, 6 Faar. 1 Mk. i Penge eller 2 Arbejdsdage af hver Husmand, som har Børn. Uldrich Man, Student.

Faarstrup, i Byen. Rytterskole. Grundmuret. 1721. Løn som i Skørpinge. Niels Walland, ustuderet.

Gimlinge, i Byen. Rytterskole. Grundmur. Bygt og begyndt 1722. Løn efter samme Regler af 280 Tdr. Hartkorn. Peder Hansen, ustuderet.

Hyllested, i Byen. Rytterskole. Grundmur. 1721. 24 Rdl. med videre. Johan Rasch, Student, cand. ministeri.

Venslev-Holsteinborg, i Byen. Nyoprettet Skole. Et Gadehus uden nogen Tilbygning, af 7 Fag og endnu uden nogen a parte Skolestue. 1740. 12 Rdl. 4 Tdr. Rug, 4 Tdr. Byg, 20 Læs Tørv af Herskabet, Græs og Foder til 2 Køer og 6 Faar. Jacob Prom, Student.

Haarslev, i Byen. Degneskole. Tilbygget 4 Fag, skikkeligt. Lysepengene af Haarslev Kirke 3 Rdl. 2 Mk. Resten 2 Rdl. 4 Mk. lignet paa Almuen, Summa 6 Rdl. 20 Læs Tørv af Fuiendals Tørvelyg. Græs og Foder til 2 Køer. Christen Hochlandt, Student.

Tingjellinge. Søger hen til Hans Kgl. Maj. grundmurede Skole i Store Haldager. Magnus Gyldensup, ustuderet.

Agersø. Degneskole. Tilbygget 3 Fag, skikkeligt. Begyndt i Decbr. 1741. 6 Rdl., Græs og Foder til 1 Ko og 5 Faar. 18 Læs Tørv. Degnen Jens Christian Achtonius, Student.

Omø. Ny Skole. 7 Fag Bondebygning. Begyndt først i Januar 1742. Nyder af hver Gaardmand 1 Skp. Rug, 1 Skp. Byg gammel Maal; i Penge 1 Mk. danske af Husmændene, 4 Ol Sild, 8 Snese Torsk. Ved Ligning 4 Rdl. Græs og Foder til 1 Ko og 5 Faar, 20 Læs Tørv. Helge Pedersøn Ørbech, ustuderet.

ØSTER FLAKKEBJERG HERRED

Her kan Provst *Mads Holm* i Kvislemark 22. Apr. 1735 indberette om de mange Plessenske, Holsteinske og kongelige Skoler, der har gjort hans Herred ualmindelig velforsynet. Efter at have opregnet disse, skriver han: Ved disse Skoler maa jeg annotere dette, at Ungdommen nyder ikke alene deres frie Skoleløn, men endogsaa deres fornødne Bøger, undtagen ved hans kongelige Majestæts Skole i Krummerup Sogn og ved den Skole, som holdes paa Herlufsholms Klosters Gods, hvor de selv maa forsyne sig med Bøger.

Af nye Skoler behøves der i *Førslev* Sogn en Skole for Sneslev og Højbjerg. I *Karrebæk* Sogn en Skole paa Enø. I *Herlufsholms* Sogn behøves 1 eller 2 Skoler, hvorom henvises til en medfølgende Skrivelse af Sognepræsten Børge Pontoppidan. I denne meddeles der om den omtalte Skole i Vridsløse for de tre Byer hinsides Aaen.

Men paa denne Side Aaen i Herlufsholms Sogn er ikke nogen fri dansk Skole beskikket. Udi Lille Nestved er vel en Skoleholder, som i nogle Aar med Frugt har informeret Børn, men har selv maatt lejet sig et Hus af Bønderne sammesteds, og haver ikke nydt for sit Arbejde uden hvad Børnene fra Nestved Købstad og i Lille Nestved har haft at tilbringe ham fra deres Forældre eller Formyndere. Og som Bønderbørnene udi Lille Nestved, Ladby og Guderup ikke kan komme til Vridsløse Skole formedelst Vejens Vidtløftighed og den store Aa, som løber der imellem, er det højlig fornøden og høj-prise ligt som christeligt gjort, at en dansk Skole paa denne Side Aaen kunde og maatte blive indrettet, som bekvemmeligst kunde være udi Ladbye, til hvis Bygnings Hjælp kunde tages det gamle og nu næsten forfaldne Kapel, som staar paa Ladby Kirkegaard, hvor der hidintil har været holdet Ligrædikerer udi. . .

Dersom der kunde ses Udkomme, kunde det og være meget fornøden og opbyggeligt, at en dansk Skole udi Lille Nestved maatte blive indrettet, saasom Ladby ligger meget langt derfra, nemlig 3 Marche (?), og Vejen fra Lille Nestved til Ladby er vildsom og farlig formedelst Skov og Vandbække for Børn, om de skulde søge til Ladby Skole, naar den maatte blive indrettet.

Naar Provst Holm skal anvise Udvej til disse Skoler, da kunde der i Sneslev i Førslev Sogn udses et Hus der i Byen, paa det at man ikke skulde forarsages at anvende Bekostning paa en ny Bygning. Huset kunde overlades en Person, som maatte antages til Skoleholderiet, hvilken maatte akkorderes fri Græsning til et Par Køer. „Iøvrigt fik han nøjes med den ugentlige og ordentlige Skoleløn, som kunde falde for hvert Barn, han læste for“.

En lignende Ordning tænker han paa Enø, der dog vil give mindre Indtægt. Derfor tænker han sig „enten saadan en Mand, som tillige Morgen og Aften kunde fortjene noget med sine egne Hænder, eller og en adstadig Kvinde, som kunde vel læse i Bøger og lære Ungdommen det samme“. Dette er vistnok det eneste Forslag om en Lærerinde.

Angaaende Herlufsholm henviser han Sagen til de høje Herrer Directeurers eget gode Tykke og Velbehag.

Da Sagen kom til ny Erklæring under Hensyntagen til Degnenes Undervisningspligt, forklarer Provst Holm 11. Marts 1737, at Skolen i *Sneslev* mageligt kan indrettes i et Universitetet tilhørende Hus, som ligger til Anders Christophersens Gaard. I *Krummerup* By maa der nu ogsaa blive en Skole, og det bliver Degnen, der paatager sig dette Skolehold. „Dog maa jeg derhos erindre, at Manden selv er

over 70 Aar gammel og længes lige saa vel som andre af hans Orden efter at vide, hvad Løn dem skal tillægges for deres Skolehold, siden han og andre flere maa holde Fremmede til at læse for Børnene i deres Huse, saafremt de ellers skal opvarte den ugentlige Catechisation i Byerne og deres Tjeneste i Kirkerne“.

Nu vil han have 3 Skoler i Herlufsholm Sogn, i *Ladby*, i *Holsted* og i *Lille Næstved*. „Udi Lille Næstved, som bestaar af 14 Gaarde og 15 Huse, hvor Bymændene selv holder en Skole vedlige for deres Ungdom, kan Substituten, naar hans afbrændte Hus igen vorder opbyggt, antage sig det Skolehold, da den Skoleholderen, som nu er der og gør god Frugt, igen kan sættes til det ovenanmeldte Skolehold i Ladby“.

Paany lægges et godt Ord ind for en Skole paa Enø.

For Øster Flakkebjerg Herred findes der ikke nogen saadan Oversigt fra 1742 som for de øvrige Herreder. I den af Amtmand Berregaard affattede Forretning for Antvorskov Amt af 31. Decbr. 1740 er det vedtagne udførligt fremstillet. Her møder vi noget af „Moderationen“.

Om *Herlufsholms* Sogn og Gods indberettes det, at der var vedtaget en Skole i Ladby og een i Holsted. Men Sagen var blevet indskudt under Herlufsholms Administrator Gehejmekonferentsraad von Holstein, og han havde resolveret, at alle havde lige langt til selve Herlufsholm, hvor da en dansk Skole skulde blive indrettet og forsynet med Bøger.

For *Førslev* Sogn oprettes en Skole i *Sneslev*.

Behandlingen af *Krummerup* Sogn er uhyre karakteristisk:

For Crommerop Sogn er fundet den største Vanskelighed, da Fru Storkanslerindens Gods paa den ene Side og Hr. Gehejmerraad og Oberkammerherre von Plessens Gods paa den anden Side udgøre de fleste af dette Sogns Beboere, og den første har anlagt en egen Skole i Haarsløv Sogn og den sidste en Skole i Fugleberg, hvor han har henlagt Bentzlev og Crommerop Beboere, saa at alene bliver tilbage tvende Frøken Beenfeldt med Crommerop Kirke tilhørende Bønder. Nu var vel Degnen der i Byen nærmest til at holde Skole, og burde hannem, som fattes Bygning, skaffes en Skolestue, hvor Ungdommen kunde undervises. Men som de største Lodsejere allerede har eller faar deres egne Skoler, saa kan dennem vel ej paalægges nogen Bygning til Degneskole, og lige saa lidet synes det at kan paalægges Frøken Beenfeldt, som ejer alene tvende Gaarder, nemlig een i Crommerop og en i Bendsløv, at bygge Degneskolen. Saa at der da intet Middel har været til Undervisning for disse 2de Gaarders Ungdom, end at de til andre Skoler maatte henlægges, og findes det da bekvemmest, at den Gaard i Crommerop maatte søge Kongens Skole i Haldagermagle og den anden i Bendsløv at søge Skole i Haarsløv.

Paa *Enø* bliver der heller ingen Skole. Beboerne skal være fri for Byrder til Fattigvæsenet saa længe der er en Skoleholder hos dem, som skal have Kost og Seng hos dem og en Stue til Læsning og af hver Gaardmand 4 Sk. af hvert Husmandsbarn 2 Sk. ugentlig.

78 *P. Severinsen: Landsbyskolens Tilblivelse.*

Jeg kan ikke meddele Skoleholdernes Navne, kun efter Karrebæk Sogns Kaldsbog notere, at begge Skoleholdere i dette Sogn var ustuderte Personer, den ene Jacob Tersling antaget 1730 ved Formandens Død, den anden Søren Jensen Hallenstrup til Torp Skole, antagen 1730.

Dermed var et dansk Skolevæsen grundlagt, og vi har set, hvordan det kom til at se ud her i Amtet for 200 Aar siden. 1806 indførtes her paa Sjælland som „foreløbigt Reglement for Landsbyskolen“ det, der ellers kaldes Skoleloven af 1814. Den var især en højst nødvendig Lønforbedring for Lærerne. Men i Christian den Sjettes og Bluhmes fattige Skole havde den Bondestand gaaet, for hvem Landboreformerne lavedes, og den turde have sin Andel i, at de lykkedes.

Kilderne til foranstaaende Fremstilling er væsentlig 2 Pakker om Skolevæsenet blandt Bispearkivets indkomne Sager, sammenholdt med de tilhørende Kopibøger over udgaaede Skrivelser. I Landsarkivet. Dertil 2 Pakker i Rigsarkivet. Danske Kancelli, Kommission ang. Skolevæsenet 1737 ¹⁸/₁ (tidligere i General-Kirkeinsp. Arkiv). Trykte Fremstillinger: Thøger Jensen: Kong Frederik den Fjerdes Skoler. Aarhus 1921. Carl Engell i Ugeskrift for Skolen 1877—78. L. Koch: Den danske Landsbyskoles Historie til 1848. Kbh. 1882. H. F. Rørdam: Bidrag til Historien om Indretning af Skoler paa Landet i Christian VI's Tid; Kirkehist. Samlinger 5. R. VI. 241 ff. Joakim Larsen: Bidrag til den danske Folkeundervisnings og Folkeskoles Historie 1536—1784, Kbh. 1916.